ISPOD PLOČNIKA

BESPLATNO!

Slobodarski dvomjesečnik — izlazi dvomjesečno, godina III, broj 7, travanj/svibanj 2009.

No Border kamp na Lesbosu

Rušenje "Tvrđave Europe"

Reakcija na nove napade u Irskoj

IRA je gora prijetnja od krize

Drugačiji filmovi

Filmotopija

Obrazovanje je kontrolirano od strane države i kapitala jer se upravo putem tog sustava oblikuje društvo

Anarhizam i obrazovanje

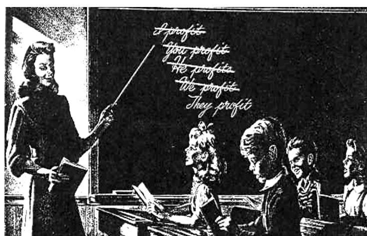
Teorijski i praktični anarhistički doprinosi obrazovanju

Anarhisti i škole

Na pitanje odgovori pitanjem – grafit u Parizu, 1968.

Uloga školovanja u društvu

Protiv realnosti

Uvodnik

Ispod pločnika je slobodarsko (ili anarhističko) glasilo, mogli bismo reći dvomjesečnik, jer nam je hvatanje i praćenje zadanog ritma zasad polazilo za rukom. Unatoč svijesti o nestalnosti vremena i njegovom neprestanom izmicanju, ovakvo nam definiranje u okvirima vremena ipak garantira željeni kontinuitet.
Osnovna ideja jest biti medij slobodarskog pokreta, te se može reći da na određeni način (iako ne u potpunosti) nastavljamo rad koji su započeli drugi objavljujući *Comunitas*, *Nećemo i nedamo*, *Zaginflatch* i cijeli niz drugih publikacija koje su obilježile godine rada slobodarskog pokreta kod nas. Unatoč tome što je propagandna bomba informacija odavno aktivirana, činjenica je da je njezin upravljač najčešće u rukama *masovnih medija* koji su oduvijek bili naklonjeni svim vlastima. Upravo stoga postoje događaji i ideje koje se zaobilaze, kojima je neka nevidljiva ruka odredila mjesto ispod svakodnevnih senzacija i dnevnih kronika gradskih ulica. Jedna od ideja *Ispod pločnika* jest stoga da između ostalog bude prostor za takve, najčešće zaobilažene ideje, vijesti, stavove, razgovore i aktualne situacije slobodarskog pokreta. Uz različite prijevode, autorske članke, predstavljanja novih knjiga i drugih izdanja *Ispod pločnika* također nastoji pružiti otvorenu diskusiju teorije i prakse, odnosno papirnatih stavova i svakodnevnih postupaka, a ne samo periodično izdanje ideja na papiru. Sve je ovo ionako tek mali doprinos onome što pokret radi, ono ostalo i bitno događa se u svakodnevnom životu, na ulici, na radnom mjestu, u školi, na fakultetu, u našim međusobnim odnosima…
Raznolikošću stavova i ideja koje donosimo ili ćemo donositi želimo naglasiti važnost i nužnost propitivanja tuđih, ali i vlastitih stavova; nužnost diskusije i konstruktivne kritičnosti kojom istovremeno rušimo mit o objektivnosti i konstanti naših stavova jer oni niti to jesu niti bi takvima trebali biti. Želimo naglasiti nužnost promjene proizašle iz osobnog promišljanja iznesenih stavova, a ne puko usvajanje predstavljenih ideja. Uz sve to treba reći da stavovi izneseni u tekstovima nisu nužno stavovi iza kojih stoji uredništvo, već tekstove objavljujemo zato jer ih nalazimo zanimljivima i dobrom podlogom za diskusiju i razvoj rasprave.
I na kraju… u želji da dopremo do šireg čitateljstva, odlučili smo *Ispod pločnika* ostavljati i na frekventnijim kulturnim mjestima i knjižarama čiji popis možete naći na zadnjoj stranici…
Financiramo se donacijama, pa kada naletite na kutiju na kojoj piše "donacije", ubacite nešto, to će nam puno pomoći.
Trenutno nemamo fizičku adresu, a kontaktirati nas možete putem elektroničke pošte. Ukoliko želite pomoći na bilo koji način, poslati vijest/prilog, ili primati *Ispod pločnika* na svoju adresu, pišite na:
ispodplocnika@net.hr

Ukratko o proljetnom broju *Ispod pločnika*

Protiv realnosti

Sedmi je broj *Ispod pločnika* gotov, a čini se kao da je šesti bio tek nedavno. Jesmo li sve dosljedniji i brži ili je jednostavno sve više događaja i tema na koje postoji potreba osvrnuti se i komentirati ih, ili se pak radi samo o proljetnom poletu…

Gotovo se u svakom broju dosad mogla prepoznati neka dominantna tema, ili barem neka osnovna nit koja je većinu tekstova povezivala u neku veću i smisleniju priču, a tema ovog broja definitivno je obrazovanje, odnosno anarhistički pristup obrazovanju. Obrazovanje je oduvijek bilo jedan od načina putem kojeg si je država, odnosno svaki društveno-političko-ekonomski sustav osiguravao svoje postojanje; kriza tog sustava i promjene u njemu ocrtavaju se u obrazovanju.
U posljednje smo vrijeme svjedoci sve većeg zatiranja ljudskih sloboda i zacrtavanja puta totalne kontrole, kako na globalnoj, tako i na lokalnoj razini. Samo u Zagrebu namjerava se u skorije vrijeme uvesti do 800 nadzornih kamera po gradu, sustavi kontrole sve su jači, a par mafijaških obračuna uzeto je kao idealan povod za širenje panike, a time i opravdanje za provođenje tzv. sigurnosnih mjera i konačno udomljavanje „borbe protiv terorizma". Jedno od područja zacrtavanja takve totalne kontrole jest i obrazovanje, odnosno uništavanje razvoja kritičkog razmišljanja pojedinca, čime dobivamo njegovo sustavno nadziranje i pripitomljavanje. Osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje opterećeno je sve popularnijim HNOS-om (Hrvatski nacionalni obrazovni standard) i nacionalnim kurikulumom, koji nastavnicima ne ostavljaju gotovo nikakve slobode u planiranju nastavnog programa, a visokoškolsko je obrazovanje zatrpano birokracijom do te mjere da prostora i volje za razvoj kritičkog razmišljanja i nema. Poznata krilatica *znanje je moć* napokon se pokazala u svom pravom svjetlu, jer obrazovanje i znanje dobiveno od strane sustava nije ništa drugo doli moć istog tog sustava da onemogući stvaranje bilo kakvih preduvjeta za stvaranje društvene promjene. Upravo ovdje postaje jasno da jedino slobodno obrazovanje pojedinca, odnosno rad pojedinca na sebi, omogućuje razvoj kritičkog mišljenja kao jednog od preduvjeta za bilo kakvu promjenu i sagledano s te perspektive obrazovanje i informiranje ljudi pokazuje se kao važno područje borbe. Takav način djelovanja, obrazovan, odnosno informativan, kojim se pokušava utjecati na opće mišljenje ljudi i pružiti informacije drugačije od onih koje pružaju masovni mediji, te pokrenuti diskusiju i propitivanje kao permanentan način razmišljanja, zajednička je taktika gotovo svih anarhista i boraca za vlastitu slobodu.
No unatoč velikoj važnosti i neophodnosti ove taktike ono što ne bismo trebali zanemariti jest da ona nikako ne bi trebala biti i jedina. Činjenica je da je informacija osnova sustava u kojem živimo i da je propagandna mašinerija vođena od strane elite i onih koji imaju moć te upravo zbog toga strategija obrazovanja i informiranja ljudi ne može biti samodostatna i nailazi na mnoštvo prepreka i izazova. Kao prvo, taktike kao što je držanje govora, diskusije, projekcije filmova, dijeljenje letaka i distribuiranje novina koliko god da su važne još uvijek su podosta marginalizirane u usporedbi s informacijama,

Distribucija i financiranje

Ispod pločnika želimo distribuirati na što različitijim mjestima. Ne postoji ciljana publika. Popis mjesta gdje ga je moguće pronaći nalazi se na zadnjoj stranici, a ukoliko želite pomoći u distribuciji, slobodno se javite putem e-maila i poslati ćemo vam željeni broj primjeraka.
Sav rad na *Ispod pločnika* je volonterski, a financira se isključivo donacijama i benefit događanjima. Zato će svaka donacija biti od velike pomoći. Troškovi koje imamo su tisak, poštarina i još poneki sitni trošak. Unatoč niskim troškovima, oni ipak postoje i moramo ih iz broja u broj pokriti, o čemu ovisi i naklada, a koju želimo povećati kako bi proširili distribuciju.

Novi i sve stare brojeve *Ispod pločnika* možete čitati na internetu:
http://www.ispodplocnika.net

znanjem i činjenicama kojima smo svakodnevno zatrpavani od strane korporacijskih medija koji su za autoritet gotovo jednako važni kao policija i vojska. Upravo zbog te marginaliziranosti i manje transparentnosti većina ljudi naučena je na iste gledati s određenom sumnjičavošću, a pogotovo ako se u obzir uzme naučeni princip ovjerovljavanja, odnosno činjenica da su nas od malena učili da vjerujemo samo određenim ljudima, da razmišljamo u okviru „realnog" i slučajno se ne usudimo propitati zadane okvire.
U želji da dopremo do što šireg čitateljstva upravo je i to jedan od izazova našeg djelovanja, no pritom se istovremeno usuđujemo izazivati mit o realnom i mogućem nastojeći otkriti njegovu izmišljenu i ograničavajuću narav. U borbi za slobodu i za drugačije društvo edukacija i informiranje jedne su od važnih strategija i kao takve odavno su prepoznate. Ipak, često se zanemaruje činjenica da odgoj i obrazovanje pojedinca počinju još mnogo prije nego što biva upoznat s idejama drugačijim od onih serviranih od strane sustava, a tim se odgojem i obrazovanjem osim činjenicama pojedince uči i načinu na koji da razmišljaju.
Osim već spomenutog zatiranja kritičkog razmišljanja, od malena bivamo uhvaćeni u klopku takozvanog binarnog načina razmišljanja. Načina prema kojem vidimo samo dvije strane od kojih se uvijek odlučujemo za jednu, smatrajući samo nju ispravnom i jedinom mogućom. Pritom često nismo ni svjesni koliko takav način razmišljanja utječe na naše gledanje na svijet oko sebe, način na koji se zatvaramo prema svemu što nije u skladu s tom jednom univerzalnom „istinom" koju kao takvu više i nije potrebno propitivati. Upravo je binaran način razmišljanja jedan od načina kojim se zatire kritičko razmišljanje, posebno ono najvažnije, a to je kritičko promišljanje sebe i propitivanje svojih stavova. Takvo je razmišljanje često izvor besmislenih debata oko toga koja je strategija ili taktika najbolja, koji je pravac unutar anarhizma onaj jedini ispravni, koji su načini djelovanja opravdani, a koji ne dolaze u obzir. U takvoj se klopci često nalazila i strategija obrazovanja, pa je informiranje i obrazovanje ljudi o određenim problemima često smatrano jedinom pravom i mogućom strategijom društvenih promjena, dok su sve druge odbacivane kao besmislene i bezuspješne, i obratno. No, činjenica je da, kako bismo se uopće mogli obrazovati za društvene promjene, potrebno je prvo pokušati odbaciti taj način razmišljanja kojim u svaku diskusiju ulazimo znajući već unaprijed njen ishod i kojim zanemarujemo činjenicu da je raznovrsnost načina borbe i pristupanja određenom problemu to što nas čini jačima.
Nekako je dobro to izrečeno već u naslovu jednog letka koji je kružio Atenom za vrijeme najžešćih prosvjeda u prosincu; *(Samo)destrukcija je stvaranje*. S druge strane, njegova pojava, kao i mnoštva drugih informativnih letaka, pokazuju kako je kombinacija obrazovnih strategija i uličnih borbi ono što čitavoj pobuni daje smisao i naznaku neke promjene; sebe i svijeta oko sebe.

Poziv na No Border kamp na Lesbosu ***...na našem brodu nema mjesta represiji...***

Rušenje "Tvrđave Europe"

Posljednjih nekoliko godina otok Lesbos predstavlja jedan od glavnih ulaza tisućama izbjeglica i migranata u Europu. Natrpani u malim plastičnim brodovima pokušavaju preći morsku granicu između Grčke i Turske što nekima ne uspijeva.

Više od 1100 migranata i izbjeglica je izgubilo život na takav način u Egejskom moru u zadnjih 20 godina.
Helenska obalna straža prateći europsku i grčku politiku „prevencije ulaska" krši prava izbjeglica i dovodi ih u životnu opasnost. Istovremeno njihova aktivnost je poduprta od strane Frontexa čiji je prvi brod na otoku počeo s radom u srpnju 2008. godine. Nedavno su predstavnici Frontexa počeli voditi razgovore/ispitivanja izbjeglica i migranata u Paganiju (Lesbos).
U Paganiju (5 km udaljenom od Mitilinija, glavnog grada otoka) smješten je Centar za zadržavanje stranaca gdje se šalju izbjeglice i migranti čim stupe na Lesbos i gdje ih zadržavaju tjednima i mjesecima. To je zatvor u kojem se ne poštuju bazična ljudska prava. Pored toga zgrada nije prikladna za ljude budući joj nedostaje osnovna infrastruktura za takvu svrhu. Izbjeglicama, pri tome, nije dana mogućnost komuniciranja, nisu informirani o svojim pravima i nije im omogućen pristup svježem zraku.
Jednom registrirani u Eurodac sistemu izbjeglice su otpuštene administrativnim deportacijskim zahtjevom za napuštanjem države u roku jednog mjeseca. Neki od njih koji prilože zahtjev za azil završe u birokratskom kaosu, prođu kroz državno nasilje (dvije žrtve u Atenskom odjelu za strance u posljedna dva mjeseca) i na kraju se samo 0,6% zahtjeva prihvaćeno.
Oni koji odluče ostati u Grčkoj i nađu posao moraju se suočiti s različitim ograničenjima, teškim radom i neljudskim uvjetima, a sve za ponižavajuću plaću. Uzimajući u obzir njihovu situaciju nije im dano pravo udruživanja u cilju osiguranja boljih radnih uvjeta. Primjer ovomu je pokušaj ubojstva strankinje, trgovačke predstavnice, u Ateni.
Oni koji pokušaju nastaviti putovanje pokušavajući dospjeti do ostalih europskih zemalja (uobičajeno preko Italije) kreću prema zapadnim lukama kao što je Patras gdje su represivne aktivnosti Obalne straže svakidašnja pojava. Izbjeglice su vrlo često nađene mrtve u kamionima u kojima pokušavaju napustiti zemlju, a oni koji uspiju nastaviti putovanje i koje uhvate vrate nazad u Grčku po zahtjevu Uredbe Dublin II.
Od Schengenskog ugovora do Dublinske regulacije, Europskog pakta o imigraciji i azilu do tzv. „Direktive srama", Frontexa do IOM-a, Centara za zadržavanje stranaca do praksi istjerivanja i zastrašivanja, granica do glavnih gradova, Europa se očito prema pojavi imigracije odnosi represivnim mjerama i strogom kontrolom granica.
Na Lesbosu je „Tvrđava Europa " jasno vidljiva. Upravo zato je održava kamp protiv granica, za koji je upućen poziv svim zainteresiranima da se priključe. Kamp se održava od 25. do 31. kolovoza, a to je mjesto gdje možete vidjeti što se uistinu događa na granicama, diskutirati o problemima, koordinirati akcije, boriti se...
Koordinaciju No Border kampa možete kontaktirati putem e-maila **noborder.lesvos.2009@gmail.com**

Filmovi koji drugačije govore o svijetu i društvu

Filmotopija

Filmotopija je autonomni video projekt čiji program se održava svaku nedjelju u 18 sati bivšoj tvornici Medika (Pierottijeva 11) u Zagrebu.

Projekt je pokrenut ciljem osvještavanja društva, ali i poticanja rasprave među ljudima koja teži prijenosu ideja u praksu. Na Filmotopiji možete pogledati društveno angažirane filmove svih vrsta i žanrova koje progovaraju o temama koje se sustavno zanemaruju u masovnim medijima i koje su na bilo koji način marginalizirane. Kroz filmove se želi potaknuti sve osobe na aktivno uključivanje u zajednicu, odnosno preuzimanje odgovornosti kako za sebe tako i za društvo u kojem žive. Ulaz na sve projekcije je besplatan.

Na pitanje odgovori pitanjem **– grafit u Parizu, 1968.**

Uloga školovanja u društvu

Većina ljudi ne voli da im se govori što da rade. Svaka institucija s ciljem da konstruira i uobliči nečiji život je, u određenoj mjeri, u sukobu s takvim osobama. Zanimljivo je da pojedinac nije uvijek u željenom sukobu s institucijom. Oni koji su poslušni i ispunjavaju svoju ulogu studenta, razumljivo, pokušavaju ignorirati negativne učinke koje školovanje ima na njih. Ali, tko bi iskreno mogao poreći činjenicu da su ti učinci itekako vidljivi?

Kroz proces školovanja studenti uče da budu konformisti, nemaštoviti, poslušni i još puno drugih stvari koje se podrazumijevaju tijekom radnog vijeka. Ostani takav i nikad se nećeš osjećati dobro u svojoj koži, ali će ti zato autoriteti biti zahvalni do kraja života. Mislim da averzija koju ljudi imaju prema školovanju dobro odražava što nam proces obrazovanja čini. Sadašnja situacija u kojoj se prisilno školovanje čini tako prirodnim, ima svoj povijesni kontekst. Razlozi zašto provodimo tako puno vremena u svom životu u školi mogu se jedino adekvatno objasniti gledajući na školovanje iz povijesne perspektive i u povijesnom kontekstu čime se u obzir uzimaju korištena sredstva, željeni ciljevi i načini na koje institucionalni okvir školovanja pojedinca postavlja zatočenog u školi. Takav način gledanja na školovanje može biti revolucionaran samo ako se uspije poistovjetiti s pojedincem zatočenim u školi – njihovim potrebama i željama, njihovom ljutnjom i frustracijama. Potrebno je sagledati kako se školovanje uklapa u cijelo društvo i kakve su to društvene veze i institucije koje iz vlastitih razloga pokušavaju pokoriti pojedinca. Problem što većina ljudi i radi sve što im se kaže, jest problem obrazovnih i društvenih odnosa.

Školovanje je fundamentalni proces našeg društva. Može se shvatiti kao skup tehnika kojima društvo usmjerava mlade u znanje, vrijednosti i stavove neophodne da bi postali odgovorni članovi društva, kopirajući dominantni društveni poredak. Zvona, učionice, razredi, pravila, disciplina; sve su to važni aspekti procesa kontroliranja sa ciljem oblikovanja pojedinaca u poželjne oblike za druge - za autoritete. Školovanje, kao i rad, bazira se na prisili. Realno gledano, školovanje nas ne obogaćuje praktičnim životnim iskustvima. Ne školujemo se po svojim uvjetima. Također, tu je uvijek i metoda mrkve i batine koja upravlja napretkom. M. Stirner je imao pravo kada je rekao da je pitanje škole životno pitanje. Najvažnija životna vještina naučena u školi je pokornost. Ona je krucijalna za cijeli društveni hijerarhijski sistem. Obrazovanje, kako ga je W. T. Harris jednom definirao obuhvaćanje je pojedinca. Nitko nije potpuno slobodan od društvenih pritisaka i materijalnih snaga te izvan utjecaja. Ali to ne znači da se trebamo pokoriti uzoru individualne prilagodbe društvenom terenu: modifikaciji ponašanja koje je propisano od zaštitnika Države. Ovdje postoji esencijalna napetost: napetost između individue i društvenih institucija koje sprečavaju njihovo samoodređenje. Potreba za školovanjem usađena je duboko u modrenu psihu. Bezuvjetnost prihvaćanja bilo koje moderne političke ideologije jest u pretpostavci da pojedinci postoje kako bi služili općim dobrima ili nekom višem, za osobni subjektivitet izvanjskom principu - ustvari, čini se da je potreba za školovanjem osnova svih ideologija, svih političkih sistema, svih oblika vladanja. Polazeći od ovog zaključka, dovoljno školovana osoba – na primjer student, preuzima razmišljanje društvenog planera pozdravljajući sva politička pitanja. Kritičko se razmišljanje toliko zatire da su mnogi praktično nesposobni za zauzimanje protupolitičkog stajališta, stava protiv moralne prtljage propisane ideologije, protiv sveobuhvatnosti „umne obrade". U vezi s ovim aspektom školovanja A. Inglis rekao je: „Važno je uočiti da u američkom društvu svaki pojedinac mora biti, ne samo poštovatelj zakona, nego i u određenoj mjeri vršitelj zakona." U demokratskoj državi, društvena stabilnost počiva na internalizaciji vrijednosti koja stoje iza pravila, na internalizaciji moralnosti materijalizirane u zakonima. Netko može i ne voljeti školu, ali ipak vjerovati u njezinu mitologiju - a to je većina ljudi. Stereotipi oko dobrih/loših studenata i svake druge kategorije studenata, prikrivaju pitanja oko poželjnosti sistema ocjenjivanja i kategoriziranja. „Banalnosti povezane s tim što prikrivaju, rade za tu dominantnu organizaciju života…riječi neće prestati raditi dok god ljudi rade", napisao je M. Khayati. Mitologija oko dominantne organizacije života sastoji se od mitova kao što su neophodnost školovanja da bi se nešto naučilo, od odvojenosti objektivnosti (i inteligencije) od razuma, i još dosta toga, a sve skupa odražava kapitalističke vrijednosti od kojih je najtiša Napredak.

Studenti, kao i čitavo društvo, stalno stvaraju napredak. Studenski napredak, kao i onaj društveni, u osnovi je pripitomljavanje životinje u ljudima. Kada se D. Jensen upitao zašto školovanje traje tako dugo, odgovor na koji je naišao bio je jasan i iskren: „ Potrebno je tako dugo da bi se uspješno slomila dječja volja. Nije lako prekinuti dječju volju, otkinuti je od vlastitog doživljaja svijeta i pripremiti za život bolnog zaposlenja koji će morati trpjeti". Par stoljeća ranije, Immanuel Kant sažeo je to u: „Čovjek mora biti pripitomljen jer je po prirodi divlji…" Discipliniranje je u srži obrazovnog poduzetništva. Škole očito nisu organizirane od strane studenata - oni su populacija koja treba biti pod kontrolom, nadzirana, mjerena i disciplinirana. Disciplina je ono što tvornice, uredi i prodavaonice dijele sa zatvorom, školom i psihijatrijskom ustanovom. Postoje određena pravila koja treba slijediti i studenti su cijelo vrijeme promatrani da bi bili u skladu s njima. Disciplina je ključna, ali ne objašnjava sve aspekte školovanja. Znanje, proizvod koji škole polažu u učenike ili ih zasipaju njime, studentu koji prikuplja znanje u tom procesu izvan vlastite kontrole jest nešto izvanjsko. Znanje je moć, najčešće u toj mjeri da bi poslužilo interesima moći i osiguralo utjecajno ili ugodno mjesto u društvenom poretku. Foucault je istaknuo da „moć nužno proizvodi znanje"…moć i znanje direktno povlače jedno drugo, nema odnosa moći bez korelacije ustrojstva područja znanja, ni znanja koje ne pretpostavlja i tvori u isto vrijeme odnose moći. Visoko specijalizirano znanje je ono putem kojeg škole preslikavaju odnose moći i nadovezuju se na opsežnu hijerarhiju i podjelu rada. Povećanje važnosti školovanja u modernom društvu odražava povećanje društvenog totalitarizma, u smislu da je sve više i više ljudskih aktivnosti podređeno i uvjetovano napretkom tehnološkog društva čija je pokretačka snaga Kapital.

Očito je da svaka kritika školovanja mora sadržavati u sebi i kritiku društvenog poretka kojeg su škole sastavni dio i obratno. Školovanje se doima kao pozitivna povratna veza sistema: sve više i više ljudi pohađa škole kapitalističkog napretka i više je škola potrebno da bi ljude držali pokornim šefovima. Obrazovanje je tako važno „pravo" za sve ljude da će biti obavezno prema članku 26 iz Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine. Obrazovanje je nešto oko čega se sve ideologije mogu složiti. Ono očito pomaže ljudima da se prilagode ludosti modernog društva. Postajemo strojevi, poslušna tjelesa, dosadni mutavci i jednolični od pisanja školskih uradaka sa istim karakteristikama. U većini slučajeva, studenti se pokoravaju institucionalnoj promjeni ponašanja i vjerno reproduciraju trenutni društveni poredak.

(Tekst je preveden iz J.D. Matthews: *Toward the Destruction Of Schooling*)

Obrazovanje je kontrolirano od strane države i kapitala jer se upravo putem tog sustava oblikuje društvo

Anarhija u školi

Ukazujući na nezadovoljavajuće i zabrinjavajuće stanje u obrazovanju, pristupajući kritički (ili kritizerski) stanju u obrazovnom sistemu i pojedinim njegovim sastavnicama, novinari u sredstvima javnog informiranja često poantiraju bombastičnom tvrdnjom da u školstvu vlada – *anarhija*. U nekim slučajevima možemo se složiti s njihovim opisima stanja i s njihovim premisama koje vode do zaključka da u školstvu općenito ili pojedinim njegovim segmentima vlada *kaos*. Ali kaos nije isto što i *anarhija*. Kao što je rekao Pierre-Joseph Proudhon, anarhija je red; prirodni red koji bi trebalo poštovati i u uređenju međuljudskih, odnosno društvenih odnosa. Problem je možda upravo u tome – a to uzimamo kao svoju polazišnu tezu – što u današnjoj školi (kako u Hrvatskoj, tako i općenito) ima *premalo* anarhije.

U onome što slijedi – a to je rasprava o anarhiji i obrazovanju (tj. anarhiji u obrazovanju) – koristit ćemo radije imenicu "anarhija" umjesto "anarhizam" i pridjev "anarhijski" umjesto "anarhistički", kako bismo mogli uključiti i one poglede na obrazovanje koji nisu eksplicitno anarhistički, ali jesu komplementarni s anarhijskom idejom, što znači da su anti-autoritarni i slobodarski. "Anarhijsko" je, u tom smislu, ono što svoj stav izvodi iz šire shvaćene ideje anarhije, dok bi "anarhističko" bilo vezano uz manje ili više koherentan teorijski i aktivistički pokret koji se naziva "anarhizmom". Pritom, dakako, ono *anarhijsko* uključuje i ono *anarhističko*.

Anarhija i hijerarhija

Anarhijska ideja u prvome redu podrazumijeva *radikalno i permanentno propitivanje* postojećeg stanja i u njemu prisutnih odnosa, te zahtjev za njihovom *radikalnom i bitnom promjenom*. Iako se na prvi pogled čini da je današnjica vrijeme nesklono takvom radikalnom teorijskom i praktičnom pristupu, želimo ustvrditi upravo suprotno: današnjica se pokazuje kao idealan trenutak za re-aktualizaciju radikalnih, tzv. "utopijskih" ideja, uključujući i onu *anarhijsku*. Pretpostavka da "konačna pobjeda" liberalno-demokratske, a zapravo birokratsko-militarističke politike, te neoliberalističke kapitalističke ekonomije ne samo da nije ispunila proklamirane ciljeve, nego perpetuira postojeće i stvara nove društvene, političke, ekonomske, ekološke i druge probleme – vodi prema zaključku da potreba za obuhvatnim društvenim, političkim i ekonomskim promjenama danas nije ništa manja nego što je to bila prije trijumfalnog proglašavanja "kraja povijesti" kao globalne pobjede liberalne demokracije. Potreba za takvim promjenama danas je, u određenom smislu, čak i veća nego prije, budući da je nemilosrdna mašinerija kratkoročnih koristi relativno maloga broja moćnih pojedinaca i institucija nagrizla ne samo *materijalne pretpostavke* za goli opstanak i dobar život većine ljudi (a također i čovječanstva i Planete u cjelini), nego i *duh* koji je sposoban uvidjeti i mijenjati, odnosno biti nositelj napretka, ali ne u smislu novovjekovnog linearnog, beskonačnog i bezobzirnog "napretka" znanosti i tehnologije. U tom smislu, današnje se doba može opisati kao "doba apatije", "doba beznađa" i "doba bez alternativa", u kojemu gotovo svi smatraju da "nešto nije u redu", ali gotovo nitko ne misli da je moguće nešto promijeniti. Kvazi-reformistički, "kozmetički" prijedlozi i zahvati – koji u konačnici samo (p)održavaju postojeće stanje – ne predstavljaju rješenje ove situacije, budući da ne zahtijevaju *okret u mišljenju* ili barem, za početak, *promjenu perspektive*. Također, takvi prijedlozi i zahvati ne donose bitno nove promjene zato što dolaze "odozgo", a zapravo se i zadržavaju na toj razini, tako da na "nižim razinama" pasivna ravnodušnost (i kvazi-aktivni cinizam) ostaju nepromijenjeni. Što je pasivnost prisutnija, potreban je jači impuls da ju se uzdrma. Takav jedan impuls dolazi iz *ideje anarhije*, ideje koju je – u današnjem životno-svjetovnom sklopu – gotovo

nemoguće i misliti, što dakako ne znači da takav napor nije opravdan i potencijalno koristan za unapređenje ljudskoga stanja.
Ono što u prvome koraku valja istaknuti jest da se ideja i praksa *anarhije* izravno suprotstavlja ideji i praksi *hijerarhije*, te autoritetima i strukturama, koji se formiraju u skladu s time, na svim razinama, od obitelji do države. Postojeće hijerarhijske strukture, prema tome, treba destabilizirati, ali prije toga one moraju biti raskrinkane, odnosno prethodno treba pokazati da su one povijesni konstrukt koji, u najmanju ruku, ne smije biti samorazumljiv i neupitan, kao što takav ne smije biti nijedan samoproglašeni ili po inerciji proglašeni autoritet.
Jedna anarhistička definicija anarhijske ideje kaže kako je njezino glavno nastojanje da pokaže da "hijerarhijski autoritet – bilo da se radi o državi, crkvi, patrijarhatu ili ekonomskoj eliti – ne samo da nije nužan, nego je inherentno štetan za maksimiziranje ljudskoga potencijala… Ljudska su bića sposobna urediti svoje odnose na temelju kreativnosti, suradnje i međusobnog poštovanja... Hijerarhijski autoriteti mnogo su više zaokupljeni vlastitim perpetuiranjem i uvećavanjem vlastite moći negoli djelovanjem na dobro onih koji ih konstituiraju" (Highleyman, 1995).
Hijerarhijski obrazac i institucije koje su formirane u skladu s njime *jednom* su nastali i onda su prihvaćeni kao samorazumljivi, te se nadalje ne preispituju u svjetlu potreba onih zbog kojih su, navodno, oblikovani. Iz toga proizlazi, kao prvo, da su te institucije izgubile kontakt s "bazom", zbog koje, barem deklarativno, postoje, te kao drugo, da one same definiraju i same rješavaju probleme, dok problemi ustvari nastaju i ostaju neriješeni na onim razinama koje te strukture, u skladu s vlastitom "logikom", ne mogu niti uočiti u njihovoj dinamičnoj egzistenciji. Ovaj jaz između okamenjenih institucija i žive "materije", koju čine pojedinci i ljudske zajednice, rezultira onim što stoji u samoj srži hijerarhijske ideje i prakse, a to je – nejednakost, odnosno koncept po kojem osvajanje vlasti, tj. pozicije moći, od strane jedne osobe ili grupe ljudi omogućuje toj osobi ili grupi ljudi da održava postojeća ili definira nova osnovna načela i konkretne smjernice za život razvlaštene, tj. obesnažene većine ljudi, te da to provodi u praksi.
To je moguće zato što postoje nad-individualni, a-personalni kolektiviteti, umjesto da kolektiviteti, na različitim razinama i različitih stupnjeva složenosti, uvijek budu zajednice slobodnih i autonomnih pojedinaca koji sami odlučuju o načinu i stupnju udruživanja i formiranja institucija. Naravno da u postojećem, zadanom načinu mišljenja ova ideja asocira na kaos. No, ne radi se o kaosu, nego o drugačijem načinu percipiranja i reguliranja individualnosti i pluralnosti. Individualnost i pluralnost su činjenice koje će rijetko tko dovesti u pitanje, ali će također samo rijetki smatrati kako je moguće poduzeti nešto da se individualnost i pluralnost zaista i ozbilje u faktičnim okolnostima. Stoga se može zaključiti kako su inertnost i lijenost glavni razlog da ljudi radije žive u kaosu nezadovoljavajućih propisa negoli u mnoštvu zadovoljivih potreba. Zahtjev za dekonstruiranjem postojećih i oblikovanjem novih kolektiviteta, tj. kolektiviteta na novim osnovama, ne nudi pojedincima, kao što se to isprva čini, život u stalnoj nesigurnosti. Radi se naprosto o tome da jednom formirani kolektivi uvijek trebaju biti promjenjivi, odnosno trebaju biti takvi da ih se može preispitivati i mijenjati ukoliko nezadovoljstvo postojećim stanjem naraste do te mjere da se promjena pokaže potrebnom ili nužnom. Sada je – kao, uostalom, i uvijek – takav način razmišljanja "nemoguć", ali samo zato što je tabuiziran. No, naznačenu alternativu može se potkrijepiti jednostavnom tvrdnjom, oko koje se ljudi uglavnom slažu, ali su blokirani strahopoštovanjem prema institucijama ili su naprosto njima zaplašeni, pa smatraju da je takva ideja neostvariva: institucije trebaju biti u službi pojedinaca, a ne pojedinci u službi institucija.
Tom (hijerarhijskom) pristupu "odozgo" suprotstavlja se (anarhijski) pristup "odozdo". Ako neka "hijerarhija" uopće mora postojati (a ovdje je bolje govoriti o određenoj *strukturi* nego o "hijerarhiji"), onda ona mora biti potvrđena i stalno potvrđivana u "bazi". Anarhijski pristup, kao anti-hijerarhijski, stavlja stoga naglasak na *sadržaj*, odnosno na pojedince i one kolektivitete koji se uvijek sastoje od pojedinaca i u kojima se pojedinci ne gube iz vida, a ne na *formu*, tj. na institucije i birokraciju, koje se "popunjava" izabranom manjinom pojedinaca kako bi oni vladali nad većinom. Anarhijski pristup stoga naglašava jednakost, a ne elitizam; kriticizam, a ne konformizam; odgovornost, a ne moć; solidarnost, a ne "opći interes" koji definiraju institucionalni autoriteti. Time se zagovara oblikovanje institucija samo do one razine do koje pojedinci (i kolektiviteti u kojima su pojedinci uvijek vidljivi) trebaju te institucije i mogu sudjelovati u njima, odnosno biti aktivni faktori i utjecati na njih.
Iako je anarhijska ideja individualistička, taj individualistički stav nije "atomistički", nego podrazumijeva različite (i fleksibilne) modele organizacije međuljudskih odnosa. Hijerarhijskom pogledu na organizaciju ovdje se suprotstavlja drugačiji oblik organizacije: koncept *mreže;* dakle, horizontalnost a ne vertikalnost. Njegovo zaživljavanje može se, pak, omogućiti jedino ukoliko se stavi naglasak na dva pojma koja bi se moglo staviti u središte jedne etike primjerene anarhijskom pristupu, a to su: *odgovornost* (kao koncept koji tendira od pojedinačnog k općem) i *solidarnost* (kao koncept koji tendira od općeg k pojedinačnom). Dakle, po strani od egoističnog kvazi-individualizma ili kvazi-altruističnog kolektivizma, ovdje se promovira *odgovorni individualizam* ili, drugačije rečeno, *solidarni kolektivizam*.
No, pitanje koje se ovdje postavlja glasi: da li je (i kako je) moguć život bez vlasti, tj. anarhija kao *bezvlađe* (ali ne kao kaotično "bezvlašće"); kako je moguć život bez vlasti čovjeka nad čovjekom, bez izvršavanja moći jednoga čovjeka nad drugim, bez "samorazumljivog" postojanja diskriminatorne hijerarhije koja je vječna i nezamjenjiva, dok su ljudi prolazni i zamjenjivi? Postavljajući takvo pitanje, postavljamo ne samo političko, već i antropološko pitanje, pitanje o biti čovjeka. Naime, da li je čovjek, kao biće koje je u svojoj biti slobodno, sposoban za život u slobodi, u smislu reflektirane slobode, slobode koja je ujedno i uvjet i rezultat slobodne volje, koja je "kontrolirana" moralnim zakonom a ne policijskim pendrekom? Ako čovjek *jest* (tj. *već* jest) sposoban za to – kakav je to sistem koji ga sputava da i društveno ostvari svoju slobodu? Ako, pak, *nije* (tj. *još* nije) sposoban za to –

kakve pretpostavke treba ostvariti da bi bio sposoban živjeti u svijetu bez represije, koja je nužna posljedica hijerarhijski definiranih međuljudskih, društvenih odnosa?
Ono što je sigurno jest to da se *anarhija*, kao krajni cilj radikalne i obuhvatne reforme, transformacije, odnosno revolucije ljudskoga stanja i međuljudskih odnosa, ne može ostvariti "preko noći", jer ne postoji neki "deus ex machina" koji bi postojeći hijerarhijski okvir i hijerarhijske odnose najednom izmijenio. Stoga je preduvjet anarhije *proces* anarhiziranja, a preduvjet demontiranja hijerarhije *proces* dehijerarhiziranja, tj. oslabljivanja hijerarhijskoga obrasca i svega onoga što on nosi sa sobom, i to na svim razinama.

Anarhija i obrazovanje

Jedna od tih razina je i *obrazovanje*, tako da se anarhijski motiviran zahtjev za radikalnom društvenom promjenom odnosi i na obrazovanje. Jer: odgoj i obrazovanje *u* današnjem društveno-političko-ekonomskom sistemu jesu odgoj i obrazovanje *za* taj sistem. Ono što sistem jest – odslikava se u obrazovanju, a zauzvrat obrazovanje pomaže održavanju tog i takvog sistema.
Anarhijski pristup obrazovanju koncentrira se, u prvom redu, na pitanje *organizacije*, tj. na ono o čemu smo dosad uglavnom govorili govoreći općenito o anarhijskom pristupu. No, sada ćemo – prelazeći s općedruštvene razine na razinu obrazovanja (ne gubeći, dakako, iz vida onu prvu razinu, kao ni njihovu uzajamnu povezanost) – uočiti još jedno pitanje koje je važno i na onoj generalnoj razini, ali se u području obrazovanja pojavljuje u punome svjetlu. To je pitanje – *vrijednosti*.
Ono što je prethodno rečeno vrijedi i ovdje: hijerarhijski strukturiran sistem zaokupljen je ponajprije zadovoljavanjem svojih potreba, a ne zadovoljavanjem potreba pojedinaca. Da bi postizao uspjeh u tome, mora promovirati one vrijednosti koje podržavaju i održavaju taj sistem, tj. postojeće hijerarhijski organizirane institucije. Pritom se – dakako, svjesno i namjerno – brka obrazovni *sistem* sa *procesom* obrazovanja, ali i *proces* sa *suštinom* obrazovanja, na što je ukazao Ivan Illich u svojevremeno utjecajnoj, a danas pomalo zaboravljenoj knjizi *Deschooling Society*, koja je kod nas prevedena kao *Dole škole* (Ilič, 1972). Ova "strukturalna greška" metastazira na sve razine obrazovanja, kao što metastazira i na sve sfere društva. Illich kaže da se time učenika školuje "da brka nastavu s učenjem, prelazak u viši razred s obrazovanjem, diplomu sa stručnošću, a tečno izražavanje sa sposobnošću kazivanja nečeg novog". Također "da umjesto vrijednosti prihvaća usluge. Liječenje se brka s brigom o zdravlju, socijalni rad s boljim životom zajednice, policijska zaštita sa sigurnošću, vojna ravnoteža s nacionalnom sigurnošću, jurnjava za novcem s plodonosnim radom. Definicija zdravlja, učenja, dostojanstva, nezavisnosti i stvaralaštva svodi se na djelatnost ustanova koje tvrde da služe njihovu ostvarivanju."
Stoga Illich – čiju ideju smatramo kompatibilnom, premda ne i istovjetnom s onim što nazivamo "anarhijskim pristupom obrazovanju" – predlaže *deschooling*, *raškolovavanje* (raz-školovavanje), i to kako samih škola, tako i društva u cjelini. *Schooling* znači "institucionalizaciju vrijednosti", a tom je procesu podvrgnuta i škola i društvena stvarnost u cjelini. Raškolovavanje tako ne znači nikakvo instant-ukidanje škola, nego prije svega radikalne promjene unutar škole, tj. obrazovanja; promjene koje bi trebale voditi i radikalnim općedruštvenim promjenama, u onom smislu u kojem proces obrazovanja predstavlja jednu od ključnih linija društvenih procesa u cjelini.
U nastavku na to, razmotrit ćemo tri razine na kojima detektiramo probleme današnjeg obrazovanja. To su: *obrazovni sistem*, *obrazovni proces*, te *cilj (smisao) obrazovanja*.
Na razini *obrazovnog sistema*, odnosno organizacije školstva uopće, temeljni problem na koji ćemo ukazati već se mogao naslutiti iz onoga što je prethodno rečeno. To je – postojanje *hijerarhijske strukture* (i njoj primjerenih institucija), koja je prvenstveno koncentrirana na svoje, bilo javno deklarirane ili pak skrivene "potrebe", a ne na potrebe onih kojima bi struktura i institucije trebali služiti. Ta opća struktura preslikava se na svim nižim razinama, no mogućnost autonomnog odlučivanja biva sve manjom što se spuštamo niže na hijerarhijskoj ljestvici, odnosno što se više približavamo "bazi". Ova svemoćna i svemu nadređena struktura ostaje, naime, uvijek neupitnom, jer pretpostavlja postojanje vrhovnih, nedodirljivih, samolegitimirajućih autoriteta, s jedne strane, te pukih izvršitelja njihovih odluka, s druge strane. Autoriteti se, naravno, utjelovljuju u institucijama koje Illich naziva *manipulativnim* institucijama, u opreci prema *druželjubivim* institucijama.
Na tom principu funkcionira i općedruštvena hijerarhija i svaka pojedina, njoj podređena društvena hijerarhija, uključujući onu obrazovnu. Obrazovna hijerarhija sastoji se od tri elementa: *država* (i "državna tijela", uključujući njihove "dužnosnike"), *škola* (i druge obrazovne institucije, uključujući njihove "djelatnike"), *učenici/studenti* (kao "akteri", a zapravo objekti obrazovanja); pri čemu ovaj slijed predstavlja i opadanje stupnja utjecaja na oblikovanje obrazovnog sistema i procesa. Postojeći obrazovni sistem oblikuje unificirane obrazovne institucije, tj. škole, koje su "diskonektirane" od zajednice i obitelji, kao i od pojedinaca, bilo da se radi o učenicima ili nastavnicima, iako ovi posljednji imaju privid autonomije u koncipiranju i provođenju nastavnoga procesa. (Naravno da i spomenuti pojmovi "zajednice" i "obitelji" zahtijevaju teorijsko i praktičko dekonstruiranje, ali u to ovdje ne možemo ulaziti.)
Iz problema prikazanih na razini obrazovnog sistema proizlaze daljnji problemi današnjeg obrazovanja, prvenstveno oni na razini *obrazovnog procesa*. Način na koji se država odnosi prema školi, a takva škola prema nastavnicima i učenicima, preslikava se i u samom nastavnom procesu, odnosno u učionici, gdje hijerarhijski obrazac obilježava kako *odnose* u procesu poučavanja/učenja, tako i njegove *metode*. U tom smislu, ovdje ćemo samo spomenuti da je glavni cilj anarhijskog pristupa obrazovanju – suprotstavljanje autonomije autoritetu ili drugačiji koncept "autoriteta". Autoritet nastavnika treba *otkriti*, a ne nametnuti izvana, što znači da se on stvara na temelju određenih znanja i kompetencija, a ne na temelju položaja unutar neke hijerarhije. Tek to može voditi onome što Ettore Gelpi naziva "školom bez katedre" (Gelpi, 1976), odnosno školom koja je prilagođena potrebama učenika, jer su oni jedini razlog postojanja škole.
Pitanje o metodama koje se koriste u obrazovnom procesu vodi nas pitanju o *cilju* (ili *smislu*) *obrazovanja*, odnosno trećoj razini na kojoj uočavamo važne probleme današnjeg obrazovanja. Jer: metode obrazovanja ne mogu se promatrati odvojeno od cilja obrazovanja; ne može se poučavati o nečemu, i time voditi prema nekom cilju, a da se pritom ignorira sam način na koji se to posredovanje odvija. Put se ne može promatrati odvojeno od cilja.
Jedinstvo metode i cilja obrazovanja u uskoj je vezi sa sadržajima koji se posreduju u obrazovnom procesu. A sadržaji su u uskoj vezi s posredovanim vrijednostima, tj. vrijednostima na kojima se zasniva obrazovanje. Danas su iz obrazovanja gotovo nestale individualne vrijednosti obrazovanja. Znanje pojedinca sekundarno je u odnosu na stvaranje tzv. "društva znanja", a mjerilo stvaranja tog "društva znanja" je zapravo ekonomska i politička iskoristivost "obrazovanog pojedinca".

Nasuprot tome, obrazovanje bi uvijek trebalo služiti prvenstveno pojedincu, njegovom vlastitom samoostvarenju putem stjecanja različitih znanja i vještina, a ne sistemu. Danas je sasvim drugačije: "rad na sebi", znanje koje je samo sebi svrhom, kao i slobodna odluka za oblik i intenzitet obrazovanja pali su u drugi plan pred usmjerenim i strogo kontroliranim obrazovanjem. Promoviraju se kvazi-individualističke vrijednosti koje služe jedino "napretku" postojećeg sistema ili, jednostavnije rečeno – "tržišne vrijednosti". Današnji sistem obrazovanja obrazuje – Illichevim riječima – za "život potrošnje", za konformizam, gdje se sloboda sastoji jedino u slobodi izbora između različitih standardiziranih proizvoda, a ne za "život akcije", za kritički pristup i propitivanje temelja sistema, za ono što omogućuje istinsku slobodu izbora i slobodu uopće. Strukturalni pritisak koji onemogućuje pravu slobodu izbora zamagljuje pravi cilj i smisao obrazovanja. Današnje obrazovanje počiva na istom modelu kao i poduzetništvo, jer polazi od ulaganja i očekivanja profita. Ono se može usporediti i s kobasičarstvom koje se bavi industrijskom preradom žive materije u gotov, standardiziran, ali beživotan proizvod. Nažalost, jedina instancija koja danas s potpunom sigurnošću može odgovoriti na pitanje što je cilj (ili smisao) obrazovanja jest vladajući ekonomsko-politički sistem. Pravi cilj i smisao obrazovanja nije, pak, u što bržem ulasku u sistem i prihvaćanju unaprijed određene uloge kotačića unutar jednog hladnog mehanizma, nego slobodan, autonoman i harmoničan razvoj pojedinca, u relaciji spram svega onoga u čemu i s čim živi, što podrazumijeva i kritičko sukobljavanje pomoću kojeg se "vježba sloboda". Obrazovanje bi, Gelpijevim riječima, trebalo biti sredstvo oslobađanja, a ne pritiska.

Slobodarska (anti)pedagogija i slobodarske škole

Kada se govori o "oslobađanju", jasno je da je pritom ključan pojam *slobode*. Stoga je upravo pitanje slobode u središtu anarhijskih i anarhističkih promišljanja obrazovanja, te slobodarske obrazovne prakse.
Riječima Ulricha Klemma (Klemm, 2002): "U centru jedne takve pedagogije stoji pojam slobode. U tom smislu, se pod anarhističkom pedagogijom shvaća onu tradiciju koju, doduše, prvenstveno treba promatrati u vezi s političkim i društvenim pokretom anarhizma u posljednjih 200 godina, ali ju se ipak mora sistematski razumijevati kao *pedagogiju slobode*, koja nadilazi politiku i filozofiju anarhizma."
Temeljno je pitanje, dakle: kako izaći na kraj s napetošću između slobode i prisile, odnosno kako odgajati i obrazovati slobodno biće kad su odgoj i obrazovanje, sami po sebi, represivni? Ovo se pitanje zaoštrava uzmemo li u obzir da govorimo o odgoju i obrazovanju u sistemu koji stvara i održava neslobodu i nejednakost.
William Godwin je tvrdio da sloboda nije primarno rezultat pravednih društvenih odnosa, nego je prvenstveno produkt vrijednosnog ustroja pojedinca. Taj vrijednosni sistem treba polaziti od uma kao garanta slobode i na njemu se zasnivati, tako da se i slobodno obrazovanje treba bazirati na toj individualno-umnoj vrijednosnoj osnovi. Slično tome govorio je i Max Stirner, smatrajući da se odgoj i obrazovanje ne trebaju ograničavati na stjecanje znanja, nego moraju djelovati u pravcu izgradnje slobodne volje, tj. slobodne osobe.
Lav Tolstoj, koji je svoje pedagoške ideje u 19. stoljeću provodio i u praksi, u seoskoj školi koju je osnovao i vodio u Jasnoj Poljani, smatrao je, pak, da se dihotomija između slobode i prisile može riješiti naglašavanjem *obrazovanja* nasuprot *odgoju*. Ukoliko je obrazovanje utemeljeno na iskustvu, a jedini je kriterij iskustva sloboda, onda je kroz tako koncipirano obrazovanje moguće pomoći pojedincu u ostvarenju njegove slobode. Naglašavanje iskustva, koje je suprotnost dogmatičnosti, prisutno je i kod Mihaila Bakunjina. U svom konceptu potpunog (integralnog) obrazovanja, Bakunjin je istaknuo parolu "glava, ruka, svijest", koja podrazumijeva ne samo samostalnost nego i harmoničan razvoj pojedinca, a misao-vodilja takvoga obrazovanja je tvrdnja da "djeca ne pripadaju ni roditeljima, ni društvu, nego samima sebi i svojoj budućoj slobodi".
Svi ovi "klasici anarhizma" bili su protiv nacionalnog (tj. državnog) obrazovanja, protiv ideologiziranog obrazovanja i protiv tradicionalnih metoda obrazovanja. Štoviše, oni su kritizirajući na ovaj ili onaj način različite "pedagoške vizije" – koje su svrha samima sebi i nemaju veze s realitetom ljudske slobode – bili zagovornici *anti-pedagogije*. Razvoj anti-pedagoških ideja se, pak, može pratiti u dvije faze: do šezdesetih godina 20. stoljeća bili su jači zahtjevi za ukidanjem škola, te koncepta odgoja i obrazovanja uopće, dok su kasnije naglašenije bile tendencije re-definiranja i radikalno novog osmišljavanja odgoja i obrazovanja kao društvenih vrijednosti.
Uz pojmove slobode i odgoja/obrazovanja, treća točka na koju se fokusiraju liberterski pedagozi je problem *institucija*, odnosno po-državljenje, institucionaliziranje i birokratiziranje procesa odgoja i obrazovanja. Kritika se ovdje usmjerava na školu kao *instituciju* (gdje su i nastavnik i učenik objekti birokratizacije i određenog tipa nasilja), na školu kao *državnu školu* (kao uređenu prisilu i nasilje, gdje svi moraju učiti ono što manjina želi), na školu kao *mjesto učenja, koje se ne može reformirati* (jer se reforma provodi uvijek *unutar* sistema, a nikad se ne reformira *sam sistem*), te na školu kao mjesto *parapolitičkog djelovanja* (tj. ideologizacije i indoktrinacije u korist sistema).
Prema Ulrichu Klemmu, tri su glavne zadaće liberterske kritike obrazovanja: *kritika institucija* (koja bi trebala dovesti do novih formi organizacije odgoja i obrazovanja, te stvoriti škole kao mala, funkcionalna, vremenski ograničena, dobrovoljna i autonomna mjesta učenja); kritika *ideologije* (usmjerena protiv škole i obitelji kao poligona za iživljavanje naslijeđenih odnosa moći); te kritika *pedagoških postupaka* (usmjerena protiv autoritarnih oblika pedagoškog odnosa između generacija, u pravcu jedinstvenog, iskustvenog, ko-edukativnog i samoodređujućeg odnosa).
No, mnoge (anti)pedagoške ideje ostaju na razini kritike postojećeg sistema odgoja i obrazovanja, odnosno teorijskog razvijanja alternativnih modela. George Dennison, u svojoj knjizi *The Lives of Children* (Dennison, 1969), s pravom kaže: "Nema potrebe da nešto dodajemo kritici naših javnih škola. Kritika je opsežna i teško da može biti unaprijeđena. Sada je pitanje – što da se radi."
Vođeni upravo takvim idejama, mnogi su slobodarski orijentirani pedagozi, a među njima i anarhisti, sa teorije prešli na praksu, osnivajući alternativne obrazovne ustanove ili razvijajući alternativne vidove obrazovanja. Prikaz ovih projekata zahtijevao bi poseban tekst, pa ćemo se ovdje zadržati samo na spominjanju nekih od njih.
Svakako najznačajniji primjer je *Escuela moderna* koju je 1901. u Barceloni osnovao Francisco Ferrer. Svoju je ideju Ferrer najavio ovako: "Namjeravam u vašem gradu osnovati emancipirajuću školu kojoj će biti cilj da oslobodi um od svega onoga što razdvaja ljude (religija, lažne teorije o vlasništvu, domovini, obitelji itd.) i postigne slobodu" (usp. Codello, 1997). "Moderne škole" ubrzo su se proširile diljem Španjolske, a njihovo gašenje je izravno povezano s progonom i ubojstvom Francsisca Ferrera 1909. godine. No, već 1911., po uzoru na Ferrerove španjolske moderne škole, u Sjedinjenim Američkim Državama je osnovana *Modern*

Nedjeljna anarhistička škola u Chicagu, druga polovica 19. stoljeća

School, koja je u New Yorku i Steltonu djelovala sve do 1953. godine. I jedno i drugo ostvarenje Ferrerove ideje uključivalo je ne samo obrazovne aktivnosti u strogom smislu riječi (dakle, nastavu namijenjenu djeci), nego i društveni, upravo prosvjetiteljski aktivizam, primjerice, rad s odraslim osobama i izdavaštvo. Nije slučajno da su protagonisti ovih aktivnosti, poput Emme Goldman i samoga Ferrera, bili anarhistički teoretičari i politički aktivisti.

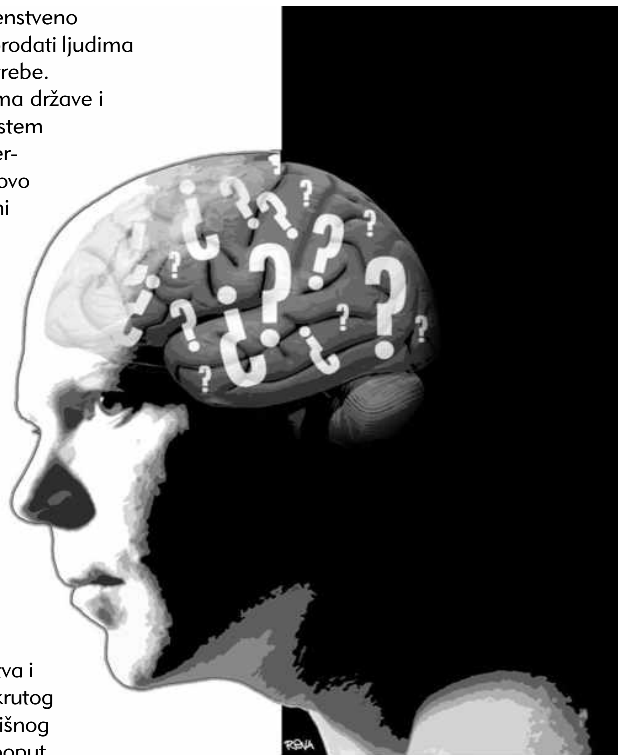
Pored spomenutih obrazovnih institucija, inspiriranih anarhističkim idejama, ovdje treba spomenuti i svjetski poznatu *Summerhill School*, koju je 1921. osnovao Alexander S. Neill, a potom i druge škole u Skandinaviji, Rusiji, SAD i drugdje, koje počivaju na učeničkoj autonomiji i samoupravljanju, pri čemu se polazi od ideje da pojam i praksa učenja nisu istovjetni s edukacijskim programima propisanim od strane države. Svemu tome treba pridodati i koncept "homeschoolinga", individualnog obrazovanja djece u mreži roditelja-nastavnika koji žele zaobići obrazovanje u državnim institucijama, kao i različite oblike obrazovanja odraslih osoba, u rasponu od prakticiranja freirovske "pedagogije potlačenih", usmjerene prvenstveno na opismenjavanje, do alternativnih obrazovnih programa među kojima se mogu spomenuti ženski/rodni studiji, mirovni studiji ili liberterski studiji, koji postoje širom svijeta, pa i u našim krajevima. Važno je reći da tzv. alternativno obrazovanje ne mora nužno biti vezano uz institucije. Štoviše, treba istaknuti ulogu *samoobrazovanja*, koje na raspolaganju stoji svakom pojedincu, a konceptualno ga je razvio, primjerice, Paul Goodman kao "usputno učenje".

Obrazovanje danas: između Države i Kapitala

Kod nas, kao i posvuda u svijetu, obrazovanje je striktno hijerarhizirano u prethodno objašnjenom smislu (sistem, proces i vrijednosti obrazovanja). Osobito posljednjih godina, iako nikada zapravo nije bilo mnogo drugačije, područje obrazovanja je poligon za intenzivne eksperimente koje provodi država; naravno, u svrhu jačanja njezine vlastite moći. No, paradoksalno je da se i s obzirom na obrazovanje, pogotovo ono visokoškolsko, može govoriti o tendenciji "slabljenja države". U onoj mjeri u kojoj država (i to sve više) služi interesima "slobodnog tržišta" i kapitala, ciljevi ovih eksperimenata (ili, bolje rečeno, ovih strategija) definirani su od strane kapitalističkog ekonomskog sistema, ali na taj način da to nikada nije javno deklarirano. Drugim riječima, država se nikada ne ustručava da kaže kako organizira obrazovanje za neke "više svrhe", pri čemu se ne uzima u obzir ono što sami pojedinci trebaju i žele od obrazovanja. Dovoljno je ovdje ponovno navesti kao primjer brbljave floskule o obrazovanju koje je usmjereno na stvaranje "društva znanja", u kojem su, očigledno je, pojedinci tek objekti obrazovanja, ali i *objekti uopće*: sredstva za postizanje "viših ciljeva". No, kapitalizam nije toliko brbljav; on djeluje iz potaje. Jer kapitalizam upravo živi na račun toga što svoje ciljeve ne deklarira javno, nego ih maskira i podvaljuje, i to prvenstveno pokušavajući svoje interese prodati ljudima kao da su njihove vlastite potrebe.

Tim dvama ciljevima, ciljevima države i kapitala, podređen je čitav sistem obrazovanja. Tome služi hiper-regulacija obrazovanja, njegovo totalno programiranje i totalni nadzor od strane političkih i ekonomskih institucija. Iako se te tendencije mogu pratiti i na nižim razinama obrazovanja, tj. u osnovnom i srednjem obrazovanju, na razini visokoškolskog obrazovanja posve je jasno o čemu se zapravo radi. Naime, recentni "bolonjski proces", unificiranje sistema visokoškolskog obrazovanja na europskoj, a zapravo i na svjetskoj razini, samo na prvi pogled može izgledati kao "liberalizacija" visokog školstva i oslabljivanje tradicionalnog krutog hijerarhijskog sistema sveučilišnog obrazovanja. Čarobne riječi poput "kompatibilnosti", "fleksibilnosti" ili "protočnosti" prikrivaju nešto što je kudikamo gore od podvrgavanja sveučilišta državi, gdje je barem deklarativno postojala "autonomija sveučilišta" kao autonomne i samosvrhovite sfere obrazovanja, znanosti i znanja. Pod krinkom "bolonje" sveučilište se sada podvrgava moći kapitala, a sistem koji se nameće sveučilišnom obrazovanju samo je preslikavanje sistema neoliberalističkog kapitalizma u sferu obrazovanja. Kao i "slobodno tržište roba i kapitala", tako je i "slobodno tržište znanja" dirigirano od onih koji zapravo jedini profitiraju od njega, jer su oni jedini koji definiraju što je to "sloboda". Podvrgavanje sistema obrazovanja jednom centru, "neuhvatljivoj" ali svemoćnoj nad-instanciji, predstavlja centralizaciju koja, sama po sebi, sužava prostor slobodne organizacije, slobodnog djelovanja i slobodnog mišljenja uopće. Koliko ima (privida) slobode u neoliberalističkom kapitalizmu, toliko (privida) slobode ima i na "bolonjskom sveučilištu".

Kao i inače, tako se i ovdje pokazuje da je Novi Kapital opasniji neprijatelj od Stare Države, barem iz tog razloga što je fluidniji, što je fleksibilniji i što je mimikričan, pa ga je zato teže locirati i teže mu se suprotstavljati. Preopterećivanje profesora i studenata administrativno- birokratskim obavezama, pretvaranje sekundarnih ciljeva obrazovanja u primarne, segmentiranje i usitnjavanje studija i samog nastavnog procesa, promoviranje principa natjecanja kao mjerila uspjeha, kreiranje i procjenjivanje obrazovanja i obrazovanosti po tržišnim kriterijima, itd. – samo su neke od karakteristika nove obrazovne paradigme. Možda sve to trenutno uspijeva zavesti "obje strane" u obrazovnom procesu, i nastavnike/profesore i učenike/studente, te im stvoriti dojam "lepršavosti" obrazovnog procesa i instrumentalne "iskoristivosti" stečenog znanja, ali su posljedice toga katastrofalne. Ukazat ćemo samo na dvije.

S jedne strane, navedene tendencije uništavaju *cjelinu*, odnosno cjelovitu sliku koja je važna i za smisao obrazovanja, znanosti i znanja uopće, kao i za individualno osmišljavanje obrazovanja i stjecanja znanja. Smisao uvijek dolazi iz cjeline. Ali pod cjelinom i cjelovitošću ovdje ne mislimo na nekakav totalitarni, nametnuti sistem, nego na cjelinu/cjelovitost koju pojedinac ili zajednica stvaraju iz svoje slobode kao orijentacijski okvir svog vlastitog života i pojedinih njegovih dimenzija. Kad ne znate "čemu sve to služi" (a permanentno vam se nude gotova "rješenja", tj. pripremljeni odgovori na pitanje "čemu sve to služi"), kad nemate pregled nad cjelinom vlastitog obrazovanja i sistema obrazovanja uopće – lako vas je izmanipulirati. A upravo to se i radi.

S druge strane, sveučilište (osobito društveno-humanistički segment visokoškolskog obrazovanja) uvijek je, bez obzira na manju ili veću ovisnost o vladajućem političko-ekonomskom sistemu, bilo izvorište kritičke svijesti koja je, po definiciji, subverzivna. Ako se pobijedi sveučilište, pobijedit će se jedan važan, a možda i ključni remetilački faktor u idili "vrlog novog svijeta" globalnog neoliberalističkog kapitalizma. Ako zapriječite priljev samostalnih, kritički orijentiranih pojedinaca, zacrtani put totalne kontrole bit će vrlo brzo asfaltiran.

Ivan Illich je rekao da se u postojećem obrazovnom sistemu brka nastavu s obrazovanjem, a u "bolonjskom procesu" ide se i korak dalje (zapravo korak unatrag): studenti, ali i profesori su prisiljeni da se većinu vremena bave organizacijom studija, tj. birokracijom, te problemima koje stvara sam organizacijski sistem. Ostatak vremena namijenjen je klasično shvaćenom obrazovanju, a istinsko, *slobodno obrazovanje* je sada cilj koji je još udaljeniji nego prije. Slobodno obrazovanje znači prvenstveno rad pojedinca na sebi, samo-izgradnju osobe. U tom smislu, obrazovanje je u suštini –

samosvrhovito; u prvom redu treba služiti pojedincu koji se obrazuje. Iz perspektive države i kapitala, takvo se obrazovanje čini ne-svrhovitim, odnosno beskorisnim, jer oni uvijek teže instrumentaliziranju pojedinca, pa i obrazovanja u svoju vlastitu korist (ojačavanje državne moći, uvećanje kapitala), pri čemu kao prva žrtva pada pojedinac koji bi zapravo trebao biti subjekt, cilj i svrha obrazovanja.
Sloboda obrazovanja prvenstveno znači da pojedinac sam ima mogućnost da odluči što, kako i koliko. Naravno, to ne govori protiv svake forme "obaveznog obrazovanja", npr. osnovnog obrazovanja za djecu, ali naglasak uvijek treba biti na pitanju: kako i na koji način? A odgovor na to pitanje treba biti dan iz perspektive pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima, sposobnostima, potrebama, interesima, željama i ciljevima.
Slobodno obrazovanje treba biti *pomoć*, a ne vođenje. Mladim osobama, kao primarnim (ali ne jedinim) subjektima obrazovanja, treba pomoći da razviju *kritičko mišljenje*, kojim će propitivati autoritativne i autoritarne strukture, uključujući i same obrazovne autoritete. Zvuči kao tautologija, ali – *slobodno obrazovanje* treba biti *obrazovanje za slobodu*. U tom smislu treba shvatiti i "pedagogiju potlačenih" Paula Freirea (Freire, 1970): obrazovanje kao sredstvo emancipacije potlačenih pojedinaca i društvenih slojeva.
O tome govori i Immanuel Kant kad govori o *prosvjetiteljstvu* (Kant, 1995). Prosvjetiteljstvo je po Kantu "izlazak čovjeka iz njegove samoskrivljene nezrelosti". Čovjek je sam kriv za svoju nezrelost zato što se oslanja na sve i svašta (na religiju, državu i druge institucionalne autoritete, na predrasude i stereotipe, itd.), a ne na samoga sebe kao umno i slobodno biće. Prema tome, naš obrazovni sistem je ne samo anti-liberterski, nego i anti-prosvjetiteljski.
Naravno da mladim osobama treba poticaj i pomoć u stjecanju znanja koje će im pomoći u osamostaljivanju i stvaranju vlastite životne orijentacije, ali to nije isto što i "savijanje stabla po dnevnoj modi", kako je još Jean Jacques Rousseau u 18. stoljeću opisao nezadovoljavajući sistem obrazovanja. U horizontu slobode, obrazovanje (koje je po definiciji neka vrsta oblikovanja i usmjeravanja) može biti slobodno. Naravno, ako se ispravno shvati slobodu i ako se balansiraju unutrašnje proturječnosti same slobode.
Ohrabrujuće je da se otpor postojećem sistemu obrazovanja u posljednje vrijeme pojavljuje sve češće, pa i kod nas. No, problem je to što, čak i kad se artikulira nezadovoljstvo i kad se nezadovoljnici organiziraju, ne postoji vizija drugog i drugačijeg, ne postoje alternativni koncepti i modeli. U tom smislu, anarhijski, anti-autoritarni, slobodarski pristup može ponuditi korisne odgovore.
Taj je pristup moguće oblikovati na temelju navedenih teorijskih i praktičkih primjera, ali ga je ipak još uvijek moguće provoditi u manje ili više izoliranim enklavama obrazovanja kao što su alternativne škole i druge alternativne obrazovne institucije, te alternativni oblici obrazovanja poput samoobrazovanja i "usputnog učenja". Treba inzistirati na stvaranju takvih enklava slobodnog odgoja i obrazovanja unutar postojećeg sistema, na osviještenom djelovanju u njima i njihovom širenju, gdje god, kada god i kako god je moguće.
Vladajući ekonomsko-politički sistem se u principu ne može poboljšati, kao što se ni obrazovanje u vladajućem sistemu u principu ne može u biti poboljšati. Ali negdje treba početi. Pretpostavka toga je kritika sistema, koja mora biti istovremeno i subverzivna i konstruktivna: ona treba podrivati sistem, ali također nuditi alternativne modele. To se, doduše, može okarakterizirati kao "reforma" postojećeg sistema, ali je važno gledati na to i kao na dalekosežno djelovanje protiv tog sistema.
U svakom slučaju, treba imati u vidu da je svaki "oslobođeni pojedinac" vrijedan truda, jer je svaki pojedinac koji je obrazovan na drugačiji način, tj. u jednom drugačijem modelu obrazovanja, potencijalni "virus" koji može "inficirati" one grupe u čijem formiranju bude sudjelovao ili u koje bude ulazio, bilo da se radi o obitelji, obrazovnoj i radnoj sredini, itd.
Iako vrijedi da je općedruštvena promjena preduvjet radikalne, korjenite promjene školstva, ipak svaka promjena koja se poduzima već danas može biti most prema budućnosti, odnosno prema obuhvatnoj promjeni društvenog sistema i društvenih odnosa.

Hrvoje Jurić i Jelena Kranjec

Literatura

Codello, Francesco (1997): "Francisco Ferrer i Moderna škola", http://www.stocitas.org/ferrer.htm.
Dennison, George (1969): *The Lives of Children. The Story of the First Street School*. New York: Random House.
Đelpi, Etore (1976): *Škola bez katedre*. Beograd: BIGZ.
Freire, Paulo (1970): *Pedagogy of the Oppressed*, http://marxists.anu.edu.au/subject/education/freire/pedagogy/index.htm.
Highleyman, Liz A. (1995): "An Introduction to Anarchism", http://www.black-rose.com/articles-liz/intro-@.html.
Ilič, Ivan (1972): *Dole škole*. Beograd: NIP Duga.
Kant, Immanuel (1995): "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?", u: Immanuel Kant, *Werke in sechs Bänden*, sv. 6, Köln: Könemann, 1995, str. 162-170.
Klemm, Ulrich (2002): *Anarchisten als Pädagogen. Profile libertärer Pädagogik*. Frankfurt a.m.: Verlag Edition AV.

Anarhisti su kroz povijest pridavali veliku važnost obrazovanju, a osim teorijskih, dali su i cijeli niz praktičnih doprinosa

Anarhisti i škole

Moje političko stajalište je anarhističko, što bi po definiciji jednog od njezinih najpoznatijih zagovornika, Petra Kropotkina, pisanoj za Enciklopediju Britannicu, značilo "ime dano načelu ili teoriji života i provedeno u društvu koje je zamišljeno bez vlasti - harmonija u takvom društvu nije pridobivena pokoravanjem zakonu ili pak poslušnošću prema bilo kojem autoritetu već slobodnim dogovorima između različitih grupa, teritorijalnih i profesionalnih, slobodno ustrojenih u cilju proizvodnje i potrošnje ali i za zadovoljavanja beskrajnih potreba i težnja civiliziranog bića".

Takva je ideologija obavezan temelj anarhističkim stavovima prema školama i školovanju pa tako Krimerman i Parry, priređivači poznate antologije anarhističkih tekstova, primjećuju da se od objavljivanja školskog prospekta koji je izdao William Godwin 1783. do knjige Paula Goodmana "Compulsory Miseducation" (1964), anarhizam stalno isticao revolucionarnim i temeljno drugačijim pristupima obrazovanju. I doista, nijedan pokret nije u svojoj teoriji i aktivnostima dao obrazovnim načelima, konceptima, eksperimentima i praksi tako značajno mjesto kao anarhizam. Ovakva je primjedba široko opravdana, ali kada sam prvi puta upitan da pričam o ovoj temi u Institutu za obrazovanje, nije bilo ničega u toj ogromnoj knjižnici na što bih se mogao referirati i uputiti svoje slušatelje na brz pregled anarhističkog stajališta o školi i školovanju. Ali, kako se obrazovna situacija umnogome pogoršala spektar dostupnih anarhističkih pogleda i iskustava proširio se i zato ću spomenuti nekoliko bitnih knjiga i autora u nadi da ćete ih potražiti.

Prema mom mišljenju najimpresivniji anarhistički filozof obrazovanja bio je i najraniji: William Godwin (1756-1836), najviše poznat kao suprug Mary Wollstonecraft i otac Mary Shelley. Kada sam odrađivao učiteljsku praksu u 60-ima, odlučio sam u svojoj disertaciji pisati o njegovim obrazovnim idejama i ubrzo shvatio da ga se u tada standardnom udžbeniku "Doctrines of the Great Educators" (*Doktrine značajnih pedagoga*) nigdje ne spominje i da je izuzev njegove knjige "Enquiry Concerning Political Justice" (*O političkoj pravdi*, 1793.), sada Penguinovog klasika, zastrašujuće teško doći do faksimila i fotokopija njegovih tekstova o obrazovanju. Na svu sreću, njegov najbolji sadašnji biograf, Peter Marshall, napravio je dobar izbor takvih tekstova u svojoj knjizi izbora iz Godwina. Kritike su ga opisivale "hladnim poput leda" ali njegove obrazovne ideje otkrivaju njegovu strastvenu predanost "na strani djeteta", baš poput Mary Wollstonecraft, te sam predložio da bi se trebao istražiti međusobni utjecaj ovih nevjerojatnih boraca i branitelja dječje slobode.

Godwinov prvi edukacijski pamflet publiciran je 1783.g. pod naslovom "Izvještaj o seminaru koji će biti otvoren u ponedjeljak četvrtog dana kolovoza, u Epsomu u Surreyu, za obrazovanje dvanaest učenika". Ipak, Godwin nije uspio uvjeriti dovoljan broj roditelja da pošalju svoju djecu i škola nikad nije otvorena. U ovom pamfletu Godwin kaže da "suvremeno obrazovanje ne samo da kvari srca našoj djeci krutim ropstvom na koje ih osuđuje, već im podriva i pamet nerazumljivim žargonom kojim ih preplavljuje, a i time što malo pažnje pridaje usklađivanju nastavnih ciljeva s njihovim sposobnostima". Pritom dodaje: "Nema na svijetu iskrenijeg sažaljenja i tužnijeg prizora do djeteta prestravljenog na svaki pogled, koje gleda mučnom nesigurnošću na hirove pedagoga."

Nije vjerovao u školovanje kod kuće niti je želio velike škole. Da je živio 200 godina kasnije bio bi pristaša National Association for the Support of the Small Schools(1). Zagovarao je prednosti školovanja u društvenom okruženju, ne s ciljem da pobudi natjecateljski duh, nego zbog važnosti socijalizacije u djetinjstvu: " Želio bih vidjeti stvaranje veze među đacima iz čistog užitka i velikodušnosti. Trebali bi se naučiti voljeti, a ne mrziti."

Godwinova knjiga „Istraživač" (1797.), sadrži, kao što s pravom ističe Peter Marshall, "neke od najznačajnijih i najnaprednijih misli o obrazovanju ikad napisane".

Na početku knjige Godwin iznosi divnu tvrdnju da je "pravi cilj obrazovanja, kao i svakog drugog moralnog procesa, stvaranje sreće". Potom ističe prava djeteta da ne prihvati predrasude o autoritetu svijeta odraslih. Mogao bih navoditi njegovu retoriku 18. stoljeća cijelu noć ali ću se zadovoljiti s jednim opažanjem: "Djeca su, kaže se,

oslobođena briga svijeta. A zar nemaju vlastitih briga? Od svih briga, one koje sa sobom donose najveću utjehu jesu brige za neovisnost. Nema većeg izvora likovanja do svijesti da sam od neke važnosti u svijetu. Dijete uobičajeno osjeća da je nitko i ništa. Roditelji, u svoj svojoj pažnji, trude se pak kako bi ih podsjetili na takav gorak namet. Kako li se samo dijete uspne do zavidne sreće kada osjeti čast da mu se vjeruje i da i ono samo odlučuje!"

Između ova dva čuvena manifesta pojavila se 1793. godine Godwinova najpoznatija knjiga "O politickoj pravdi". U ovoj se knjizi snažno odvaja od progresivne misli Velike Britanije i od prosvjetiteljskih filozofa Rousseaua, Helvetiusa, Diderota i Condorceta koji su svi iznosili projekte za nacionalne sisteme školovanja, podrazumijevajući idealnu državu što je po Godwinovu mišljenu - kontradiktornost.

Iznio je tri glavne primjedbe koje ću pokušati čim više skratiti:

*Rane primjedbe, koje proizlaze iz sistema nacionalnog obrazovanja, prije svega se odnose na javno obrazovanje koje podrazumijeva ideju stalnosti... javno obrazovanje trudilo se uvijek podržavati predrasude... to je obilježje svih javnih ustanova; čak i u tako beznačajnoj ustanovi kao što je "Sunday School"(2), glavna je lekcija praznovjerno obožavanje Anglikanske crkve te poklanjanje svakom čovjeku u lijepom odjelu...

* Drugo, koncept nacionalnog obrazovanja ne vodi računa o prirodnoj svijesti. Što god čovjek čini za sebe dobro je; što god njegovi susjedi ili njegova zemlja učine za njega čini loše. Na nama je da potaknemo čovjeka da djeluje za sebe, a ne da ostane u stanju stalnog tutorstva...

*Treće, nacionalno obrazovanje treba stalno kritizirati zbog njegova očita savezništva s državnim vlastima. To je savezništvo još groznije prirode od starog i mnogo osporavanog savezništva Crkve i države. Prije no što stavimo tako moćan stroj u ruke tako ambicioznog djelatnika, valja dobro razmotriti sto činimo. Vlast će ga svakako iskoristiti da ojača svoju stegu i održi svoje institucije. Pogledi onih na vlasti koji zagovaraju određen sistem obrazovanja svakako odgovaraju pogledima koje imaju kao politički činioci...(čak) i u zemljama gdje sloboda uglavnom prevladava postoji osnova za pretpostavku da se čine ozbiljne pogreške. Tu nacionalni sistem izravno teži održavanju tih grešaka, kao i tome da pamet svih ljudi oblikuje prema jednom obrascu.

Neki, koji se dive Godwinovoj misli, smatraju sramotnim ovo odbacivanje "progresivne" misli i podsjećaju na tešku borbu za uvođenje besplatnog, općeg i obaveznog obrazovanja za sve pod Edukacijskim Aktom iz 1870., koji je stupio na snagu tek u godinama nakon predlaganja zbog glupih svađa između lobija Anglikanske crkve i nekonformističkih frakcija.

Stoljetna publikacija Nacionalne unije nastavnika iznosi tvrdnju da su "za razliku od vjerskih i dobrotvornih škola, zajedničke škole (3) djelovale kao privatna poduzeća ljudi koji su često bili jedva pismeni", i objašnjava široko rasprostranjeno neprijateljstvo radničke klase prema školskim odborima (19.stoljeća) opaskom da "roditelji nisu uvijek znali cijeniti prednosti višesatne dnevne nastave zbog gubitka dodatnih prihoda" (koje bi im donosila njihova djeca). Pa ipak, povjesničari su u novije vrijeme ovaj otpor državnom obrazovanju pokazali u sasvim drugačijem svijetlu.

Stephen Humphries utvrdio je da su do šezdesetih godina 19. stoljeća privatne škole(4) za djecu iz radničke klase (za razliku od onoga što se danas u V. Britaniji smatra "privatnim" školama) pružale drugačije obrazovanje nego dobrotvorne ili vjerske, "nacionalne" ili "britanske" škole, a njih je pohađala otprilike trećina djece radničke klase koja su pohađala uopće školu, te sugerira:

"Taj ogroman zahtjev za privatnim nasuprot javnom obrazovanju možda najbolje ilustrira činjenica da su roditelji radnici u više većih gradova na uvođenje propisa o obaveznom pohađanju nastave odgovorili neslanjem djece u državne škole, čemu su se vladini prosvjetni inspektori nadali, nego produžavanjem školovanja djece u privatnim školama.

Roditelji su davali prednost tim školama iz nekoliko razloga: bile su male i bliže njihovim kućama, pa shodno tome i više okrenute učenicima i prikladnije nego većina javnih škola; bile su neusiljene i tolerirale su neredovito pohađanje nastave i kašnjenje; nisu vodile knjige izostanka; nisu bile podijeljene po spolu i dobi djece; provodile su individualne, a ne autoritarne nastavne metode; što je najvažnije, škole su pripadale i bile u nadležnosti lokalne zajednice za razliku od onih kontroliranih stranim autoritetom."

Smatram ovo opažanje vrlo značajnim, a i potvrđeno je mnoštvom suvremenih statističkih dokaza iznesenih u knjizi Philipa Gardnera "The Lost Elementary Schools of Victorian England". Autor zaključuje da su škole radničke klase, uspostavljene od strane radničke klase u njihovom vlastitom susjedstvu, postizale baš ono što su korisnici željeli: brzo su osposobljavale djecu za osnovne vještine kao sto su čitanje, pisanje i matematika, dok se nije gubilo vrijeme na vjeronauk i moralni odgoj. One su nudile istinski alternativni obrazovni pristup za razliku od onoga koji su propisivali pedagoški stručnjaci."

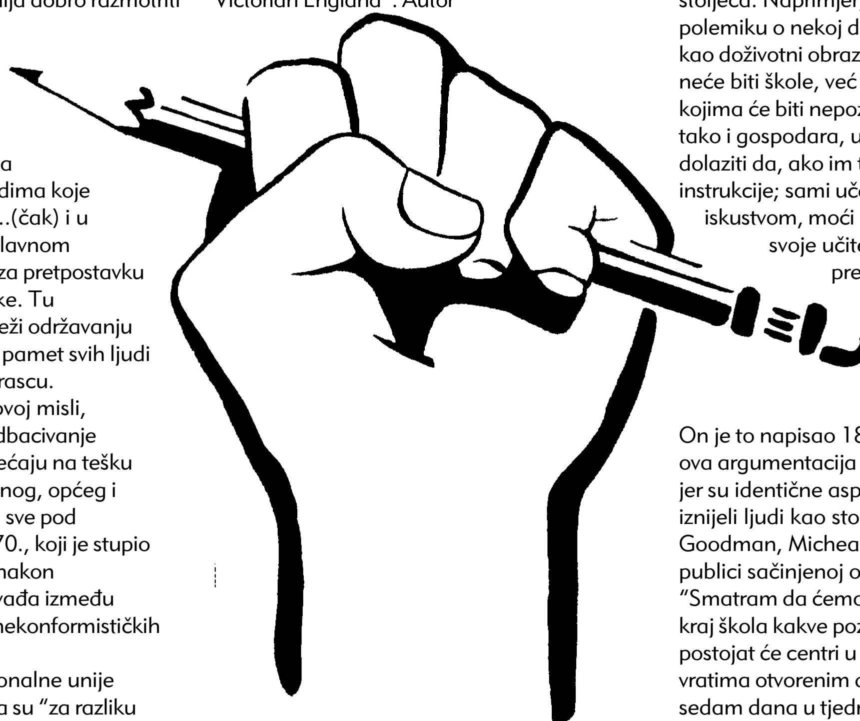
Prema mišljenju povjesničara Paula Thompsona, cijena ukidanja tih škola nametanjem nacionalnog obrazovnog sistema jest "zatajivanje želje za obrazovanjem i sposobnosti samostalnog (nezavisnog) učenja kod velikog broja djece radničke klase, čemu suvremeno progresivno obrazovanje opet teži."

Svakako je ironično što je stogodišnjica državnog obrazovanja u Britaniji bila popraćena refrenom marksističkih sociologa koji su objašnjavali da bi funkcija sistema javnog obrazovanja trebala biti "Learn to Labor" (uči raditi): sjuriti djecu radničkih porodica u tipičan radnički posao jer su tradicionalni poslovi nestali. Sumnjam da kolegiji o povijesti obrazovanja za učitelje uključuju i recentne podatke koji podupiru Godwinova upozorenja.

Ali, moram spomenuti i kasnije anarhističke poglede na obrazovanje.

Povjesničari anarhističke ideje pokušavaju, ispravno ili ne, razraditi tu ideju proučavajući učenja Velikih Mislioca, kronološki Williama Godwina, Pierre-Josepha Proudhona, Mihaila Bakunina i Petra Kropotkina. Oni temeljitiji tu uključuju i njemačkog odvjetnika "svjesnog egoizma" Maxa Stirnera (učitelja po profesiji), obrazovne ideje Lava Nikolajevića Tolstoja i njegova zapažanja u školi koju je pokrenuo u Yasnayoj Polyani, te španjolskog učitelja i osnivača pokreta "Moderna škola", Francisca Ferrera.

Zaprepašćujuće je kako je anarhistički pristup svoje mislioce naveo na promišljanje obrazovnih pristupa i doveo do ideja koje su anticipirale progresivnoj misli nadolazećeg stoljeća. Naprimjer, Bakunjin je u fusnoti za polemiku o nekoj drugoj temi predvidio školu kao doživotni obrazovni resurs: "One više neće biti škole, već narodne akademije u kojima će biti nepoznat pojam kako učenika tako i gospodara, u njih će ljudi slobodno dolaziti da, ako im to treba, dobiju besplatne instrukcije; sami učenici, s bogatim osobnim iskustvom, moći će u mnogočemu podučiti svoje učitelje koji će im zauzvrat prenijeti znanje koje sami imaju, a koje učenicima nedostaje. Bit će to uzajamno učenje, čin intelektualnog bratstva."

On je to napisao 1870. godine i ako vam se ova argumentacija čini poznatom to je zato jer su identične aspiracije, stoljeće kasnije, iznijeli ljudi kao sto je Ivan Ilich, Paul Goodman, Micheal Young i Harry Ree koji je publici sačinjenoj od mladih učitelja poručio: "Smatram da ćemo za našeg života vidjeti kraj škola kakve poznajemo. Umjesto njih postojat će centri u lokalnim zajednicama s vratima otvorenim dvanaest sati dnevno, sedam dana u tjednu u kojima će na

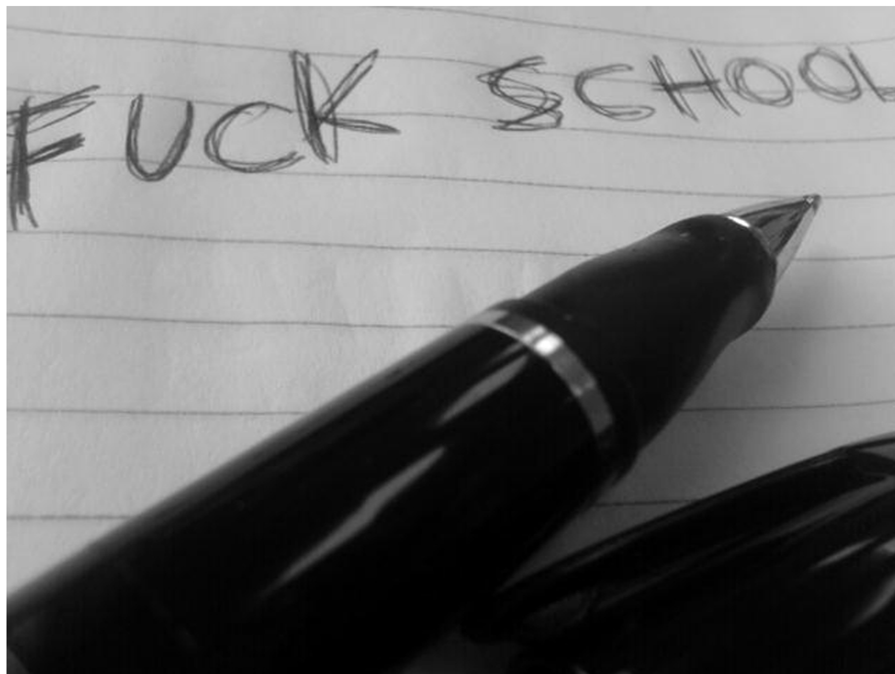
raspolaganju biti knjižnica, radionice, sportske dvorane, samoposlužni restorani i birtije. Za stotinu godina zakoni o obaveznom pohađanju nastave možda će doživjeti istu sudbinu kao i zakoni o obaveznom pohađanju crkve."

Sumnjam, doduše, da je većini ljudi anarhistička obrazovna praksa zanimljivija od teorije. Većini nas, najutjecajnija i najstarija "progresivna" škola u Britaniji je škola Summerhill sa svojim osnivačem Alexanderom Sutherlandom Neillom. Neill je sam bio sumnjičav pri prihvaćanju anarhističkog pokreta, mada prijateljski nastrojen i odličan domaćin prema anarhistima ponaosob.

Još nekoliko vrlo bitnih knjiga koje se bave i teorijom i, još važnije, praksom službenog i alternativnog obrazovnog sistema. Prva je ona Michaela Smitha "The Libertarians and Education". On nas podsjeća da kad je publicirana prva Neillova knjiga "A Dominie´s Log" 1915., jedan se kritičar sablaznio nad činjenicom da je autor, izgleda, totalno neupućen u tradiciju progresivnog obrazovanja, te mu predložio, kao što to običavaju učitelji učitelja, a što radim i ja, izbor iz literature. Sastojala se od imena kao što su Rousseau, Pestalozzi, Froebel, Montessori i Dewey. Micheal Smith predlaže da bi puno prikladnija literatura za učitelja Neillovog kalibra bila Godwin, Proudhon, Tolstoy, Robin i Ferrer. Ovo je interesantno, prvo, jer većina učitelja, tada kao i danas, uopće nije čula za ove alternativne gurue te one za koje su čuli ne bi uopće doveli u obrazovni kontekst, a drugo, jer je Smith jedan od rijetkih koji oštro razdvaja liberalne/progresivne edukatore od slobodarskih/anarhističkih.

Pregršt ljudi koji su pokušavali provesti svoje ideje "slobodnog" obrazovanja u praksu bili su uvijek napadani i od strane sistema institucionalnog obrazovanja na patronski, gotovo zaigran način i od strane popularnih tiskovina (s fotografijama željnima situacija s djecom koja puše, plešu gola po rosi ili zakucavaju čavle u koncertni klavir), te su iz tih razloga počeli kompromitirati svoje ideje i smanjivati razlike prema *mainstream* sistemu. Neill nije mogao podnijeti nadmeni i manipulativan stav progresivaca. Tridesetih je godina poslao pismo Dori Russel koja je vodila školu Beacon Hill, da su njih dvoje "jedini edukatori". Ili kao što je rekao Homer Lane, jedan od njegovih savjetnika: "Daj djeci slobodu - glasi geslo na kojem ustraju novi pedagozi, međutim tada ubrzo počnu smišljati "sistem" koji, iako utemeljen na najzdravijim principima, ograničava tu slobodu i proturječi načelu." Lane je ponovio mišljenje Williama Godwina iznijeto u djelu "Istrazivač", tj. stav da je Rousseau, mada mu svijet zahvaljuje na "izuzetnoj snazi njegovih djela i veličini njegovih spekulacija", upao u uobičajenu klopku manipuliranja djetetom. "Čitav je njegov sistem obrazovanja niz trikova; lutkarska predstava u kojoj gospodar drži konce, a učenik nikad ne posumnja kako se lutke pokreću."

Smithovo istraživanje anarhističkih pristupa obrazovanju razlikuje slobodarski stav i slobodarski pokret. On također sa mnom dijeli divljenje Godwinu i prije nego što se bacimo

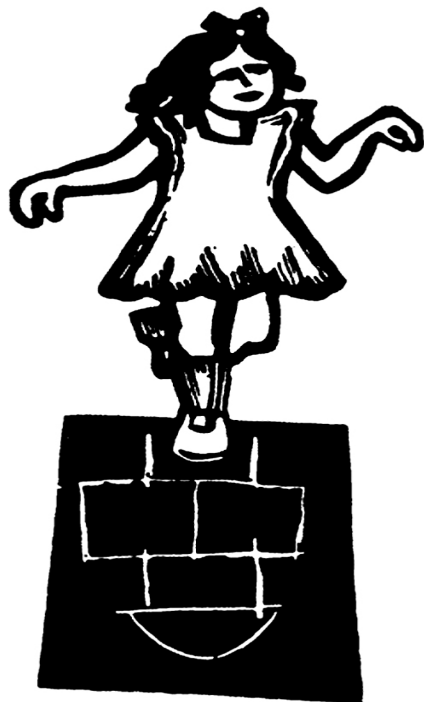

na koncept Integralnog obrazovanja razvijenog od strane francuskih anarhista, Smith piše o svojoj posjeti Harmonyju, utopijskoj zajednici koju je predvidio Charles Fourier čije su obrazovne ideje, naravno, bile usmjerene ka društvenoj harmoniji i minimalizaciji provođenja autoriteta. Ono što me privlači kod Fouriera njegov je prijedlog da bi se u prvim godinama školovanja, obrazovanje trebalo temeljiti na kuhanju i slušanju opere, jer su to aktivnosti koje razvijaju ljudska umijeća i vještine, a nisu temeljena na učenju iz knjiga. A i zabavne su! U narednim godinama samovoljni i razuzdani ispadi djece trebali bi se kanalizirati u društveno koristan rad. Fourier je predvidio dvije glavne i nezavisne dječje zajednice: Male horde i Male bande. Male horde iskazivale bi dječji ukus za prljavštinu i avanturu. One bi čistile Harmony, popravljale ceste, ubijale otrovne zmije, hranile životinje itd. Njihovi neophodni poslovi sami po sebi su ropski, ali baš zato što su od svijeta odraslih smatrani neugodnim i prljavim, Male horde bile bi vrlo poštovane. Imale bi posebne oprave i značke, jahale bi na konjima i na posao bi išle uz pratnju glazbe... Male bande bi se više bavile kulturnim stvarima, gajili bi dobre manire i lijepo oblačenje, njegovali bi bolesne i brinuli se za biljke i povrće."

Kako kaže Micheal Smith, mada to sve zvuči presočno, psihologija koja leži u pozadini nije nimalo blesava. Djetetu se daje odgovorna društvena uloga. Takvom su retorikom nastavili i Proudhon i Bakunin. Proudhon je bio obrtničko, seljačko dijete, što se reflektiralo u njegovim političkim i obrazovnim idejama:

*Proudhon je oduvijek bio svjestan činjenice da su djeca o kojoj je govorio bila djeca radnika. Ona su i sama trebala izrasti u radnike. On u tome nije vidio ništa pogrešno. Smatrao je da rad čovjeku pruža mogućnosti da bude ponosan, da njegovom životu daje značaj, vrijednost i dostojanstvo. Zato je i smatrao ispravnim da škola mlade priprema za svijet rada. Obrazovanje odvojeno od svijeta rada, odnosno sasvim knjiško ili klasično gimnazijsko po koncepciji, bezvrijedno je za običnu djecu iz radničkih porodica. Dakako, obrazovanje koje bi išlo odveć u suprotnom smjeru, tj. koje bi djecu pripremalo da budu stočna hrana za tvornice, bilo je za Proudhona jednako neprihvatljivo. Mislio je da je potrebno obrazovanje koje će djetetu donijeti radno mjesto, ali mu i osigurati određen stupanj nezavisnosti na tržištu rada. To bi se moglo postići tako što bi se čovjek naučio ne samo osnovama određenog zanata, već i nizu vještina koje bi kasnije mogao valorizirati, čime ne bi bio posve prepušten industrijskom sistemu koji traži specijalizaciju radnika, a onda ih odbacuje kada specijalizacija prestane biti od interesa za tvrtku. Tako je Proudhon došao do ideje o "politehničkom" obrazovanju. Naslućujete, ispravno, da se Proudhon isključivo zanimao za obrazovanje dječaka, što nije bio slučaj kod nekih njegovih nasljednika. Kropotkin se zalagao za objedinjavanje umnog i manualnog rada, Ferrer je na obrazovanje gledao kao na emancipaciju za razliku od obrazovanja koje je bilo samo za zapošljavanje u industriji ili za vlast, a na koje je gledao kao obrazovanje koje služi pokornosti. Tu dolazimo do "integralnog obrazovanja" koje je najbolje praktično promatrati kroz iskustvo francuskog anarhista Paula Robina i škole kojom je upravljao od 1880. do 1894. godine u Cempiusu. Školovanje je bilo zasnovano na vježbama u radionicama i napuštanju učionica u korist onoga što bi danas nazvali resursnim centrom ("resource center"). Kuhanje, šivanje, obrada drveta i metala učila su oba spola i "djeca Cempiusa, i djevojcice i djecaci, bili su među prvom djecom u Francuskoj koja su u sklopu školovanja vozila bicikl."

Zajedničko obrazovanje, jednakost spolova i ateistički pristup uništili su Robinovu školu. Drugi proslavljeni francuski anarhist, Sebastien Faure, vodio je školu zvanu "Košnica" ("La Ruche"). Foure je izvukao veoma važnu poruku iz Robinove propasti: treba ostati posve izvan državnog sistema i

tako si osigurati potpunu neovisnost. Smith nas tada provodi kroz iskustva Tolstoya i Ferrera(5) i zaključuje povezujući različite tradicije slobodarske pedagogije prošlosti s naširoko čitanim autorima 1960-ih i 1970-ih koje zajedno nazivamo "de-schoolers", a svi su, u to vrijeme, tiskani u široko dostupnim, jeftinim izdanjima *Penguin Education*: John Holt, Paul Goodman, George Dennison, Paulo Freire i Ivan Ilich.
"Glad za znanjem" - u ovoj intenzivno antiedukacijskoj klimi suvremenog obrazovanja nam je podsjetnik da su postojala, i još uvijek postoje, mjesta i vremena gdje se školovanje još uvijek poštuje samo zbog sebe. U ovim turobnim vremenima obrazovne reakcije moramo se truditi istražiti nepoznata područja obrazovanja i podsjetiti se da je eksperiment kisik učenja. Ono umire bez njega. Ovo je razlog zašto nam je anarhistička literatura o školama toliko bitna.

Colin Ward

Bilješke:

(1) NASS- organizacija osnovana 1978. godine u Velikoj Britaniji koja savjetuje i podupire male škole pred zatvaranjem, lobira za male škole, humanizam u školovanju i promovira vrijednosti malih škola i određenih obrazovnih metoda.
(2) "Sunday School"- naziv za različite tipove religijskog obrazovanja koji se odvijaju nedjeljom, a nisu nužno religijski determinirani.
(3) bilo koje ostale vrste: spolno određene i neodređene, "obične"...
(4) Obrazovna terminologija u Velikoj Britaniji i SAD-u zbunjuje. U SAD-u "javne škole" (public schools) osnovne su i srednje škole koje se financiraju iz javnih fondova.. U Velikoj Britaniji, kada se govori o "privatnim školama " (private schools) i "javnim školama" (public schools) misli se na škole za mlade i starije uzraste, škole koje financiraju oni koji u njih šalju svoju povlaštenu djecu; za škole koje se nazivaju "državnim" (state schools) nadležne su zapravo lokalne vlasti.
(5) S težnjom da pruža svjetovno i racionalističko obrazovanje, Ferrer je svoju prvu školu otvorio u Barceloni 1901. godine. U nekoliko je zemalja dobio imitatore, a izazvao je i neprijateljstvo Crkve. Godine 1909. kada je španjolska vlada objavila regrutaciju u Kataloniji za rat koji je u to vrijeme vodila sa svojim trupama u Maroku, Ferrera su, iako nije bio prisutan u Barceloni, optužili za poticanje uličnih borbi prilikom kojih je ubijeno 200 prosvjednika. Iako je Ferrer pogubljen, borba za svjetovno obrazovanje koje je pokrenuo, nije obustavljena. Nakon izbijanja revolucije 19.7.1936. godine barem 60 000 djece u Kataloniji pohađalo je Ferrerove škole.

Popis literature o anarhizmu i slobodarskom obrazovanju, a koju možete pročitati/posuditi u slobodarskoj knjižnici i čitaonici Roko i Cicibela u Zagebu (neke od knjiga je moguće pronaći i u drugim knjižnicama):

A.S. Neill: "Škola Summerhill - Novi pogled na djetinjstvo", Sara 93, Zagreb 1993.

"Samerhil - za i protiv", ur. Ivan Čolović, Prosveta, Beograd 1982.

A.S. Nil: "Slobodna deca Samerhila", BIGZ, Beograd 1979.

Ivan Ilič: "Dole škole", BIGZ, Beograd 1980.

Colin Ward: "The child in the city", Bedford Square Press, London 1990.

Colin Ward: "Slobodari i obrazovanje" u "Anarhizam", TKB Šahinpašić, Sarajevo 2007.

"Talking Schools-ten lectures by Colin Ward", ur. Jayne Clementson, Freedom Press, London 1995.

Colin Ward: "Schools no longer" u "Anarchy in action", Freedom Press, London 1996.

Mose Jorgensen: "Škola koju su osnovali učenici", BIGZ, Beograd 1977.

Pol Langran: "Uvod u permanentno obrazovanje", BIGZ, Beograd 1976.

Emma Goldman: "Francisco Ferrer i moderna škola" u "Anarhizam i drugi ogledi", DAF, Zagreb 2001.

"Education", u "The Anarchist writings of William Godwin", ur. Peter Marshall, Freedom Press, London 1986.

Clifford Harper: "Francisco Ferrer i slobodne škole" u "Anarhija: grafički vodič", Što čitaš?, Zagreb 2008.

Clifford Harper: "Moderna škola Stelton" u "Anarhija: grafički vodič", Što čitaš?, Zagreb 2008.

Pol Mekdona: Protiv obrazovanja- za ukidanje škole, Zluradi Paradi, Beograd 2006.

Jan D. Matthews: Towards the destruction of schooling, Quiver distro/KKA, Santa Cruz 2004.

Michael Bakunin: "Integral Education" u The Anarchist Encyclopedia, Folio 2, 1986.

The Raven 10, ožujak 1990. 3/2

Fifth Estate, jesen 2004. 39/3

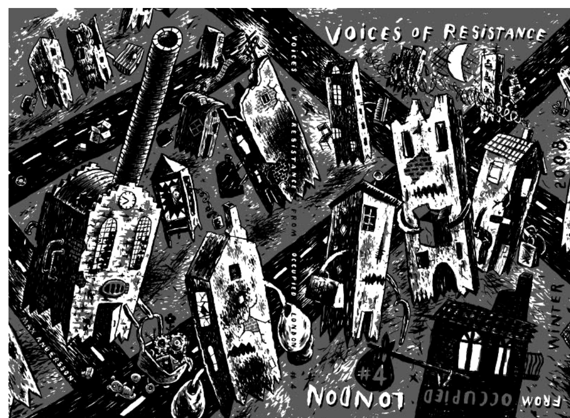
Abolishing the borders from bellow, prosinac 2006., br.27

Objavljen je četvrti broj časopisa *Voices of Resistance from Occupied London*

Glasovi otpora iz okupiranog Londona

Tijekom veljače objavljen je četvrti broj besplatnog časopisa *Voices of Resistance from Occupied London*.

Ono što je specifično za časopis je da je besplatan, bilo da ga nabavite u fizičkom (tiskanom) obliku, pročitate na internetu ili skinete na svoje računalo u pdf formatu. U svakom slučaju je besplatan, a autori vas ohrabruju da ga umnožavate i dalje distribuirate.
Kao i u prva tri broja, riječ je o originalno ilustriranom i opremljenom teorijskom časopisu, koji sebe opisuje kao "povremeni anarhistički teorijski i akcijski časopis iz glavnog grada kapitala" (što na engleskom zapravo bolje zvuči - *Occasional Anarchist Journal of Theory and Action from the Capital of Capital*). Dakle, riječ je o anarhističkom povremeniku, koji za sada izlazi polugodišnje, no ritam izlaženja nije čvrsto utvrđen. Prvotno je trebao biti objavljen u prosincu 2008., međutim događaji u Grčkoj su odgodili objavljivanje broja i utjecali na sadržaj, koji osim pobune u Grčkoj tematizira i druge socijalne sukobe. Od pitanja skvotiranja, grada u kasnom kapitalizmu pa sve do možda najvažnijeg dijela časopisa koji nas podjeća na solidarnost s onima koje je sustav tijekom pobune zatočio pa je uredništvo pozvalo sve da uplate i pošalju donacije koje će biti iskorištene za troškove koje zatvorenici imaju. *Pokret koji zaboaravlja svoje zatvorenike, prestaje biti pokret*, riječi su kojima završava ovaj broj.

Četvrti broj, kao i prijašnje brojeve časopisa, možete čitati, skinuti ili naručiti na web stranici **http://www.occupiedlondon.org**

***Off the map*, Letters series, CrimethInc, SAD, 2003.**

Romantična subkulturna priča

Kao što je često kod CrimethInc izdanja i ova je knjiga zapravo nastala kao fanzin koji je s vremenom prerastao svoje okvire i nakon nekoliko stotina kopiranih i nadopunjavanih verzija, doživio reizdanje u obliku lijepo složene knjige.

Naravno, estetski je iste sekunde prepoznatljiva kao nešto proizašlo iz CrimethInc radionice, tj. lako se primijete svi uobičajeni klišeji koji prate njihovo izdavaštvo: određeni motivi, grafike i kolaži, koji su već sto puta viđeni, ali još uvijek nekako simpatični.
Ovdje bi otprilike na neki način mogao biti i kraj recenzije jer svi koji su upoznati sa CrimethInc uradcima znaju što mogu očekivati i iskreno rečeno, neće se prevariti. Ljubav, revolucija, romantika, sanjarenje, riječi koje se već od prve stranice koriste prilično često i stvaraju taj neki njihov tipični pogled na svijet zbog kojeg ih jednostavno ili simpatiziraš ili prezireš, a kao treću opciju može se eventualno uzeti i benigna razbibriga koja ponekad ipak potiče i na neka važnija pitanja i promišljanja, ukoliko postoji volja da se pređe preko uobičajenih predrasuda vezanih uz CrimethInc.
Radnja ovog romana govori o dvije djevojke koje kupuju jednosmjernu avionsku kartu za Europu s namjerom da se jednostavno otisnu u avanturu i pokušaju nesputano živjeti bez razmišljanja o novcu, vremenu i pritiscima društva, pod svojim uvjetima i onako kako one žele. Svojim zapisima opisuju put Europom stopirajući, tražeći skvotove u kojima mogu prenoćiti, istomišljenike s kojima mogu dijeliti iskustva i naravno svoja razmišljanja o takvom načinu života, društvu, prilikama u Americi i Europi, prijateljstvu i ljubavi.
Naravno, kroz cijelu se knjigu izmjenjuje zanimljiva galerija likova od kojih svaki unosi neku zanimljivu komponentu, to su od naizgled običnih ljudi koji im nude prijevoz i pričaju o svojim mukama tipičnim za nekog tko živi u ovom društvu i postaje svjestan da ga ono polako melje, do ljudi koji su uspjeli u svojim sredinama stvoriti neke svoje slobodne svjetove i vode svakodnevnu borbu protiv

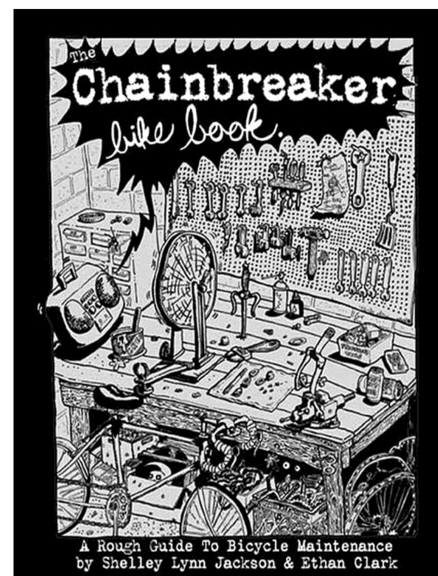
apsurda "normalnosti" da bi očuvali svoju viziju slobode.
Zanimljiva su njihova promišljanja i vizije slobode kao i ovog trenutnog društva koje ih tjera da se konformiraju, kao što su zanimljivi i momenti razočaranja u neke naizgled slobodne sredine koje zapravo još uvijek pokazuju da je potrebno mnogo rada kako bi se nadvladali usađeni nam modeli ponašanja.
Nakon svega ostaje zaključak da je ovo još jedno tipično, lako čitljivo, te isto tako i lako zaboravljivo CrimethInc izdanje.

Ethan Clark , Shelley Lynn Jackson: *The Chainbreaker bike book - A rough guide to bicycle maintenance*, Microcosm publishing, SAD 2008

Filozofija na dva kotača

Prilično je jasno iz samog naslova da se ova knjiga bavi tematikom popravka i održavanja bicikala, no ona je mnogo više od pukog priručnika tipa "sam svoj majstor" ili pak tehničkog štiva razumljivog samo onima koji su već ionako dobro upućeni u dotičnu tematiku.

Posebnost je ove knjige ta topla ljudska komponenta koja nam uz glavnu tematiku mnogo govori i o autorima i njihovom entuzijazmu i ljubavi prema biciklima.
Ethan i Shelley su iskusni veterani radionica koji su prošli kroz mnogo specijaliziranih "shopova", ali ono što ih je najviše obilježilo i utjecalo na njih jest rad u volonterski organiziranoj radionici, prostoru za recikliranje bicikala gdje im je glavni zadatak bio osposobljavanje bicikala za sve one koji si ih ne mogu priuštiti, a često im je baš bicikl jedini način transporta…
Inspirirani biciklom kao nečim što im je promijenilo poglede na život, nečim što im je donijelo nezavisnost i mobilnost, te na taj način otvorilo razne opcije i perspektive, odlučili su svoje znanje prenijeti na jedan razumljiv i jednostavan način.
Kao što i kažu u samom predgovoru ova je knjiga poprilično "stara škola", u smislu da se većina tehničkih dijelova u knjizi odnosi na sad već polako zastarjele modele bicikala, ali upravo tu leži velika vrijednost, pogotovo danas u dobu proizvodnje robe koja nije napravljena da se obnavlja i traje nego odbacuje i zamjenjuje novim. Tokom cijele knjige protežu se razmišljanja autora o potrošačkom društvu i nužnosti usvajanja raznih znanja kako bismo mogli preuzeti odgovornost za svoje živote, a ne plaćati raznim specijalistima i profesionalcima da rade sve umjesto nas.
O samoj praktičnosti ove knjige govori činjenica da je sav tekst pomaknut udesno da bi se knjiga mogla lakše staviti u spiralni uvez i tako olakšati njezino listanje tijekom rada na biciklu.
Nakon nekih osnova i praktičnih savjeta oko odabira i kupovine idealnog bicikla te nalaženja dobre radnje gdje možete povjeriti bicikl u slučaju kvara kojeg ova knjiga ne može riješiti, slijedi pregled osnovnog alata potrebnog za sve radove opisane u knjizi.
Slijedi potpuni pregled svih dijelova bicikla i raznih mogućih kvarova, te naravno načina njihovog popravka, a sve je upotpunjeno odličnim rukom crtanim ilustracijama koje su jednostavne, ali dovoljno jasne za svakog pa i najvećeg laika.
Tu se još nalaze razne teme, od sigurnosti na cesti do različitih praktičnih savjeta, popisa *community* projekata u Americi koji se bave biciklima, a time zapravo i završava priručnik.
Nastavak knjige sadrži reprintove istoimenog Chainbreaker fanzina koji je izlazio od 2001-2005. godine. Fanzini su priča za sebe, naravno također se bave biciklima, ali kroz

promišljanje cjelokupnog društva, životnih stilova, subkultura, roda, klase, urbanog planiranja… stvarno pregršt tema nadopunjenih odličnim grafikama i slikama, a posebno je zanimljiv intervju sa farmerom Johnom, urbanim farmerom koji za isporuku svojih proizvoda kupcima koristi samo bicikl.
Knjiga koja nikako nije napisana da skuplja prašinu na polici, nego kao alat koji će se, pretpostavljam, vrlo često uzimati u ruke.

Anarhistički osvrt na nedavni napad na britansku vojsku u Sjevernoj Irskoj

IRA je gora prijetnja od krize

Oružani i nasumični napad na vojarnu Massereene britanske vojske u Antrimu je uzaludan i kontraproduktivan te služi samo jačanju statusa quo, kažu u irskoj anarhističkoj organizaciji Workers Solidarity Movement.

Napade smatraju novim stvaranjem umjetnih podjela kojima se odvraća pažnja od stvarnih problema vezanih uz svakodnevno preživljavanje, odnosno, upravo u vrijeme svjetske ekonomske krize i društvenog sukoba usmjerenog protiv kapitalizma, ovakvi napadi samo služe vladajućima da pojačaju represiju, a na društvenoj razini uzrokuju još veće otuđenje i šire beznadnost. U napadu su ubijena dva vojnika koji nisu bili na dužnosti, Mark Quinsey, 23 i Patrick Azimkar, 21, te ozljeđeno četvero civila uključujući dva dostavljača pizze. Uopće sama činjenica da su napadači koristili ljude (dostavljače pizze) kao mamac u napadu je odvratna i još jednom ističe neuspjehe republikanskog militarizma. Treba se prisjetiti da je u prošlosti to također bila praksa neslužbene IRA-e (Provisional IRA) i drugih oružanih republikanskih grupa, klao što je to bio slučaj kod masakra u Teebanu 1992. godine kada je ubijeno osam protestantskih građevinskih radnika.
Upravo zbog autoritarnosti ovakvih oružanih grupa i širenju izmišljenih sukoba među najsiromašnijim slojevima društva, Workers Solidarity Movement smatra da su ovakve skupine veća prijetnja stvaranju konkretne alternative od trenute krize.

Više informacija o socijalnom sukobu u Irskoj i protivljenju autoritarnim skupinama i strategijama potražite na **http://www.wsm.ie**

Ispod pločnika možete pronaći u:

ZAGREB :: **književni klub Booksa**, Martićeva 14d // **knjižara Jesenski i Turk**, Preradovićeva 5 // **knjižara Meandar**, Kaptol centar // **knjižara Planetopija**, Ilica 72 // **Superknjižara**, Rooseveltov trg 4 // **net kulturni klub Mama**, Preradovićeva 18, **Roko i Cicibela**, Frankopanska 1 // **ČAKOVEC** :: **knjižara VBZ**, Kralja Tomislava 3 // **KARLOVAC** :: **Domaći**, Struga 1 // **PULA** :: **infoshop Mica-Maca**, Gajeva 3 // **RIJEKA** :: **infoshop Škatula**, Delta 5 // **SPLIT** :: **infoshop Dislexia**, Klub Kocka, Savska bb // **ZADAR** :: **Smart shop**, Stomorica 2 // **Z.V.U.K.**, Rikarda Jeretova Katalinića 5 // ...i raznim javnim događanjima... Ukoliko ste u mogućnosti distribuirati *Ispod pločnika*, javite se i poslati ćemo vam željeni broj primjeraka...

Grupe i projekti

U svakom broju ćemo objavljivati listu kontakata grupa i projekata koji su aktivni. Priključite se ili nam javite vaš kontakt.

Anarhistički sajam knjiga u Zagrebu
http://www.ask-zagreb.org

Anarhofeministička akcija - Anfema
http://www.anfema.tk

Izdavačka kuća DataArt
http://www.dataart.hr

Hrana, a ne oružje!
http://www.hranaaneoruzje.net

Infoshop Dislexia
Klub Kocka, prvi ulaz desno, Savska bb, Split
e-mail: infoshop_dislexia@net.hr

Infoshop Tabula Rasa
Kralja Tomislava 31, Čakovec
http://www.kmck.org

Infoshop Mica-Maca
Društveni centar Karlo Rojc, Gajeva 3, Pula
www.geocities.com/aktivizam/Mica-Maca

Slobodarska knjižnica i čitaonica Roko i Cicibela
Frankopanksa 1 (u dvorištu), Zagreb

Mreža anarhosindikalista/kinja - MASA
http://www.masa-hr.org

Infoshop Škatula
Delta 5 (bivša zgrada Ivex-a), Rijeka
http://skatula.anarhija.org

Sabotaža pokvarenog sistema
http://www.sabotazapokvarenogsistema.tk

Izdavačka kuća Što čitaš?
http://www.stocitas.org

Početna naklada *Ispod pločnika* je 1000 kopija. Stvarna naklada je vjerojatno i veća, ali nemamo uvid u ukupan broj kopija koje nastanu nakon početne naklade.